

II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ'NDE ASKERE ÇAĞRILAN TALEBE VE MUALLİMLER

İbrahim TAMAR*

Öz

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Dönemi'yle birlikte askerlik sisteminde büyük değişiklikler yapılmıştır. Yeni kanunlar çıkartılarak birçok kimsenin zorunlu olarak askerlik yapması istenmiştir. Askere çağrılanlar arasında birçok talebe ve muallim de yer almıştır. Böylelikle eğitim sisteminde bazı sıkıntıların tezahür ettiği söylenebilir. Nitekim Tanzimat Dönemi'nden sonra yeni usule göre eğitim veren çok sayıda mektep açılmıştır. Bu mekteplerin niteliğinin artması ve faydalı bireyler yetiştirmesi için elbette istikrarlı bir şekilde faaliyetlerine devam etmesi gerekirdi. Ancak düzensiz bir şekilde askere çağrılan talebe ve muallimlerle birlikte, mekteplerde birçok hususta sorunlar ortaya çıkmıştır. Askere çağrıldığı için mağduriyet yaşayanlar olduğu gibi sırf askerlikten kaçmak için mekteplere kayıt yaptıranlar da olmuştur. Böylelikle mektep sayıları artış gösterirken eğitimin niteliği ise her geçen gün düşmeye başlamıştır. Bilhassa II. Abdülhamid Dönemi'nde askere çağrılan çok sayıda talebe ve muallim olmuştur. Ele alınan bu çalışmanın temel amacı, askere çağrılan talebe ve muallimler hakkında detaylı bilgiler vermektir. Böylelikle çok sayıda talebe ve muallimin askerlik ile ilgili hususlarda yaşadığı mağduriyetler ve ortaya çıkan daha birçok sorun görülmüş olacaktır. Çalışmanın ana kaynağını ise Osmanlı arşiv vesikalaları oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: II. Abdülhamid, Asker, Kanun, Muallim, Talebe.

Abstract

Students and Teachers Called to Military Service During the Reign of Abdulhamid II

In the Ottoman Empire, great changes were made in the military system with the Tanzimat Period. New laws were enacted, and many people were required to do compulsory military service. Many students and teachers were among those who were called to military service. Thus, it can be said that some problems have emerged in the education system. As a matter of fact, after the Tanzimat Period, many schools providing education according to the new method were opened. In order for these schools to increase their quality and raise useful individuals, they should have continued their activities in a stable manner. However, with the students and teachers who were called to military

* Doktora Öğrencisi, Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Sivas.
E-posta: ibrahim.tamar@hotmail.com ORCID: 0000-0002-9896-249
(Makale Gönderim Tarihi: 24.02.2024 - Makale Kabul Tarihi: 24.06.2024)

service irregularly, many problems arose in schools. There were those who suffered because they were called to military service, as well as those who enrolled in schools just to avoid military service. Thus, while the number of schools increased, the quality of education began to decline day by day. Especially during the reign of Abdulhamid II, many students and teachers were called to military service. The main purpose of this study is to provide detailed information about the students and teachers who were called to military service. In this way, the grievances of many students and teachers regarding military service and many other problems that arose will be seen. The main source of the study is Ottoman archive documents.

Keywords: *Abdulhamid II, Law, Soldier, Teacher, Student.*

Giriş

Osmanlı Devleti askeri teşkilatında, düzenli birlikler oluşturulmak amacıyla atılan ilk adım, Orhan Bey Dönemi'nde "Yaya ve Müsellem" ordusunun kurulmasıdır. Daimî, maaşlı ve hükümdara bağlı olmak üzere ilk askeri teşkilat ise I. Murad Dönemi'nde oluşturulmuştur.¹ Kuruluş yıllarında reayadan zorunlu olarak askerlik yapması istenmemiştir. Bunun yerine; kurulan Yeniçeri Ocağı'na asker yetiştirmek için öncelikle gayrimüslim savaş esirlerinden istifade edilmiştir.² Ancak her dönem aynı sistem işlememiştir. Zira Osmanlı Devleti'nin, askerlik sistemine çağın şartlarına göre yön verdiği söylenebilir. Örneğin yükselme döneminde profesyonel bir askerlik sistemi teşkil edilmiş, duraklama ve gerileme dönemlerinde ise zorunlu askerlik politikası uygulanmıştır.

Savaşlarda alınan mağlubiyetler ve yeniçerilerin zamanla niteliğini kaybetmesi, askeri alanda ciddi ıslahatların yapılmasını gerektirmiştir. Bu sebeple III. Selim'den itibaren askeri alanda köklü ıslahatlar yapılmaya başlamıştır. Nizâm-ı Cedîd ordusunun kurulmasıyla başlayan bu köklü ıslahatlar,³ yüzyıllardır varlığını koruyan yeniçeriler tarafından hoş karşılanmamıştır. Böylelikle sürekli isyan çıkaran Yeniçeri Ocağı, 1826 yılında II. Mahmud tarafından kaldırılmış ve yeni bir dönem başlamıştır.⁴ Sonraki süreçte ise farklı farklı askere alma kanunlarının çıkartılmaya başlandığı ve yeni bir düzen oluşturulduğu söylenebilir.

Osmanlı Devleti'nin askeri yapısı üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Yapılan bu çalışmalarla birlikte, kuruluş devrinden yıkılış devrine kadar askeri sistemin nasıl ve ne şekilde işlediği gayet açık bir şekilde ortaya koyulmuştur.⁵ Her ne kadar askerlikle ilgili birçok çalışma yapılsa da askerlik sisteminin doğrudan etkilediği talebe ve muallimleri birçok açıdan teferruatlı bir şekilde inceleyen hususi bir çalışma bulunmamaktadır. Zira Tanzimat Dönemi'nden itibaren askerlik alanında birçok değişiklik yapılmış ve yapılan bu değişiklikler reayayı ve özellikle eğitim sistemini doğrudan etkilemiştir. Zorunlu askerliğin çıkması, askere alma kanunlarının oluşturulması ve bunların zaman içerisinde birçok değişikliğe uğraması; mekteplerin niteliğini, muallimleri ve talebeleri ciddi

¹ Uzunçarşılı 1988, s. 1-2.

² Özcan 1994, Cilt IX, s. 254.

³ Vurmaz 2007, s. 4-7.

⁴ Uzunçarşılı 1988, s. 515-531.

⁵ Bkz; Uzunçarşılı 1988; Taneri 2019; Alkan 2001; Uçarol 1995.

II. Abdülhamid Dönemi'nde Askere Çağrılan Talebe ve Muallimler

anlamda etkilemiştir. Bu hususların kapsamlı bir şekilde incelenmesi, eğitim-askerlik ilişkisi üzerine birçok yeni bilginin ortaya konması açısından oldukça önemlidir.

Tanzimat Dönemi'nden sonra birçok asker alma kanununun çıkmasıyla bazı eğitim kurumlarında bulunanlar askerlikten muaf tutulsa da birçok talebe ve muallim askere çağrılmıştır. Ele alınan bu çalışmayla birlikte II. Abdülhamid Dönemi'nde askere çağrılan talebe ve muallimler incelenecektir. Bilhassa askere çağrılan talebe ve muallimlerin yaşadığı mağduriyetler ve askerlikten kaçmak maksadıyla hileye başvuranlar üzerinde durulacaktır. Böylelikle eğitim-askerlik ilişkisi, mektepte bulunanların askerliğe bakış açısı, eğitim kurumlarının asker alma kanunlarından ne şekilde etkilendiği gibi hususlar belli bir çerçevede aydınlatılmış olacaktır. Bu meselelerin kapsamlı bir şekilde ele alınması çalışmanın özgün yönünü oluşturmaktadır. Dokuman analizi yöntemi kullanılan bu çalışmada temel kaynak Osmanlı arşiv belgeleri olacaktır.

1. Modernleşme Dönemi Askerlik Sistemi

1.1. Tanzimat Öncesi Dönem

18. yüzyılda gerçekleşen savaşlarda alınan ağır yenilgiler ve Yeniçeri Ocağındaki ciddi bozulmalar, III. Selim'i ilk olarak askeri alanda ıslahatlar yapmaya sevk etmiştir. Böylelikle padişah, Yeniçeri Ocağından bağımsız bir ordu kurmayı istemiş, bunun neticesinde Bostancı Ocağı'na bağlı olarak 1793 yılında yeni bir ordu kurulmuştur.⁶ "Nizâm-ı Cedîd" adı verilen bu ordu, beklenen performansı göstermiş ve padişah tarafından yeni kışlalar kurulması kararlaştırılmıştır.⁷ Bu doğrultuda çalışmalara hız verilmiş ve Nizâm-ı Cedîd askerleri sayısında zamanla büyük artışlar olmuştur.⁸ Ancak yeniçeriler bu ordunun kaldırılması için birçok isyan çıkartmışlardır. Bu sebeple III. Selim 1807 yılında yeni kurulan bu ocağın kaldırıldığını ilan etmek zorunda kalmıştır.⁹

Sultan III. Selim, Yeniçeri Ocağını kaldıramasa da memlekette askere ciddi anlamda ihtiyaç duyulduğu için zorunlu askerlik sistemini kurmayı istemiştir. Bu doğrultuda 1805 yılında 20-25 yaş arasında bulunan erkek vatandaşların zorunlu olarak askere alınacağını duyurmuştur. Ancak reaya bu durumu olumlu karşılamamıştır. Padişah farklı bir zamanda bu durumu tekrar gündeme getirirse de yine netice alınamamış ve birçok ayaklanma çıkmıştır.¹⁰ Böylelikle III. Selim Dönemi'nde askerlik sisteminde köklü değişiklikler yapılmak istendiği ancak olumlu ve kalıcı sonuçlar alınmadığı söylenebilir.

Askerlik alanında III. Selim Dönemi'nde başlayan yenilik çalışmaları II. Mahmud Devri'nde de devam etmiştir. Ancak ilk çabalar yine başarısızlıkla neticelenmiştir. Bu başarısızlığın önündeki en büyük engel ise yine yeniçeriler olmuştur. Böylelikle Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması artık zaruret halini almıştır.¹¹ Ancak II. Mahmud, köklü bir geçmişe sahip olan Yeniçeri Ocağı'nın birdenbire kaldırılmasının oldukça zor bir iş

⁶ Hayta ve Ünal 2012, s. 72-73.

⁷ Karal 1988, s. 59.

⁸ Raif Efendi 1988, s. 33.

⁹ Hayta ve Ünal 2012, s. 91.

¹⁰ Keleş ve Ercoşkun 2014, s. 277-278.

¹¹ Karal 1970, Cilt V, s. 144-145.

olduğunu kavramıştı. Bu sebeple bu ocağı kaldırmak için ince hesaplar yapmış ve en doğru zamanı beklemiştir.¹²

Bu doğrultuda ilk olarak Nizâm-ı Cedîd ordusuna benzer olarak “Sekbân-ı Cedîd” isimli yeni bir ordu teşkil edilmiştir. Ancak bu ordunun kurulmasından kısa bir süre sonra yine isyanlar çıkmış ve Alemdar Mustafa Paşa’nın öldürülmesiyle kurulan ordu dağılmıştır.¹³ 1826 yılına gelindiğinde, padişah artık daha radikal hareket edilmesi gerektiğine inanmaya başlamıştır. II. Mahmud bu sefer “Eşkinci” adıyla yeni bir ordunun oluşturulacağını ilan etmiştir. Beklenildiği üzere yeniçeriler yine isyan etmişler ve Et Meydanı’nda toplanarak kendilerinden istenileni yapmayacaklarını duyurmuşlardır.¹⁴ Böylece padişahın ocağı kaldırmak için beklediği fırsat ortaya çıkmıştır. Devlete karşı asilik yapan birçok yeniçeri öldürülmüş ve büyük bir kısmı da sürgüne gönderilmiştir. Bu olay tarihe “Vaka-yı Hayriye” olarak geçmiştir. Böylelikle bilhassa son dönemlerde devlete karşı büyük sorunlar çıkaran Yeniçeri Ocağı tarihe karışmıştır.¹⁵

Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılmasıyla yerine “Asakîr-i Mansûre-i Muhammediye” adıyla yeni bir ordu kurulmuştur. Bu ordudakiler ise ücretli askerlerden oluşmuştur. 15-30 yaş arasında bulunanların askere alınması ve asgari hizmet süresinin on iki yıl olması kararlaştırılmıştır. Ayrıca kurulan yeni ordu için Prusya’dan subaylar getirilmiş ve bu ocağa mensup askerler, eğitimlerini 1840 yılına kadar istikrarlı bir şekilde sürdürmüşlerdir.¹⁶

Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılmasından Tanzimat Dönemi’ne kadar geçen süreçte, asker ihtiyacı genel anlamda devşirme usulüyle karşılanmıştır. Askerlik hizmetinin bir vatandaşlık görevi olduğu fikri oluşturulamamış ve herkese eşit bir şekilde muamele yapılmamıştır. Ayrıca birçok kimse zorunlu askerlik için direniş göstermiştir. Böylece padişah, zorunlu askerlik hizmetini genel olarak Anadolu’daki gençler üzerine yoğunlaştırmıştır. Askerlikle ilgili düzenlemelere zamanla hız verilmiştir. Bu doğrultuda Abdülmecid Dönemi’ne kadar yapılan en önemli gelişme, 1834 yılında “Redif-i Asakir-i Mansure’nin” kurulmasıdır. Bu sistem askerlik çağına gelenlerin kendi bölgelerinde eğitilerek savaş zamanında görev yapabilmelerini amaçlamıştır. Böylece daha az masrafla asker yetiştirilmiştir.¹⁷ Askere alma usulüyle ilgili sistemli bir yapı ise ancak Tanzimat Dönemi’nde oluşturulabilmiştir.

1.2. Tanzimat Dönemi ve Sonrası

1839 yılında tahta geçen Abdülmecid, ilk olarak Tanzimat Fermanı’nı ilan etmiştir. Bu fermanla askerlikle ilgili en önemli madde, askere alma sisteminin adil bir şekilde gerçekleştirilmesi ve askerlik süresinin belli bir zaman ile sınırlandırılması meselesidir. Ayrıca fermana göre, zorunlu askerlik gayrimüslimleri de ilgilendirmekteydi. Ancak bu

¹² Beydilli 2003, Cilt XXVII, s. 352-353.

¹³ Hayta ve Ünal 2012, s. 99-100.

¹⁴ Çadırcı 2002, s. 517.

¹⁵ Hayta ve Ünal 2012, s. 100-101.

¹⁶ Eroğlu v.d. 1999, s. 86; Karal 1970, Cilt V, s. 151; Yıldız 2009, s. 175-176.

¹⁷ Vurmaz 2007, s. 15-16.

II. Abdülhamid Dönemi'nde Askere Çağrılan Talebe ve Muallimler

hususla ilerleyen zamanlarda sorunlar çıkmış ve gayrimüslimler zorunlu askerliğe tabi tutulamamıştır.¹⁸

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra askere alma hususunda tam bir düzen oturtulamamış ve genel anlamda askere alımlarda sorunlar yaşanmıştır.¹⁹ Tanzimat Fermanı'yla birlikte bu mesele gündeme getirilmiş ve sonrasında belli başlı düzenlemeler yapılmaya başlamıştır. Askerlikle ilgili belli bir düzenin kurulabilmesi için kanunların çıkartılması zaruret halini almış, bunun ilk meyvesi 1846 Kur'a Kanunnamesi olmuştur.

1846 yılında yürürlüğe giren kanunname, 5 bölüm ve 63 maddeden oluşmaktadır. Bu kanunda askerlik yapması gerekenler, mükellef olanların yaşları, muaf tutulanlar, firar ve ceza meseleleri gibi konular yer almıştır.²⁰ İlk bölümde, Müslümanların her yıl kur'aya katılmaları gerektiği ve kendisine kur'a isabet edenlerin askerlik görevini yapmasının mecburi olduğu belirtilmiştir. Askerlik yaşı ise 20-25 yaş arası olarak belirlenmiştir. Bu yaşlarda olan herkesin kur'aya katılması gerekli görülmüş ve kur'anın çekileceği dönemde ne kadar asker alınacağını devlet önceden belirlemiştir. Ayrıca kur'a çekileceği sırada farklı bir kazada bulunanların kur'alarının yine kendi kazalarında çekilmesine karar verilmiştir. Bu işlemlerin belirlenen bir kurul tarafından yapılması kararlaştırılmış ve kur'a meclislerine çağrılanların gelmek zorunda olduğu ifade edilmiştir. Eğer gelmezlerse haklarında askere alınma kararı verileceği duyurulmuştur. İsmine kur'a isabet eden kişiye, askerliğe hazırlanması için 20 gün izin verilmiş ve bu izinden sonra kaza merkezlerine gelerek teslim olmaları istenmiştir. Ayrıca kur'adan kaçan ve firar edenlerin derhal yakalanıp askeriyeye teslim edilmesi kararlaştırılmıştır. Ancak kur'aya katılıp sonrasında kaçan olursa bu kişiye de altmış değnek vurulmasına karar verilmiştir. Kanunnamenin ikinci kısmı askerlikten muaf olacaklarla ilgilidir. Müderrisler, kapıcıbaşı, memleket müftüleri, hâkim ve naipeler, şeyhler gibi bazı önemli görevlerde bulunanlar askerlikten muaf tutulmuştur. Ayrıca askerlik çağına geldiği halde okuma bahanesiyle mekteplere kaydolmak isteyenlere bir sınav yapılmasına karar verilmiştir. Yapılan düzenlemeye göre, imtihanlarda başarı sağlayanlar o yıl askerlikten muaf tutulacaktı. Ayrıca hasta ve sakat olan kimselerinde askere alınmayacağı belirtilmiştir.²¹

Sultan Abdülaziz Dönemi'nde Avrupa'daki askeri gelişmelerden etkilenilmiş ve ordu teşkilatında önemli değişikliklere gidilmiştir. Böylelikle 1869 yılında "Kuvve-i Umûmiye-i Askeri Nizamnamesi" adıyla yeni bir düzenleme yapılmıştır.²² Bu düzenleme aynı yıl içerisinde geliştirilmiş ve askere alma şartları değiştirilerek bir yıl sonra yeni bir kanun çıkarılmıştır.²³ 1870 Kur'a Kanunu'nun çıkarılmasıyla 1846 Kur'a Kanunu güncellenmiş oluyordu. Bu kanun 7 bölümden 77 maddeden ve bir açıklama kısmından oluşmaktaydı.

1870 Kur'a Kanunnamesine göre; Müslüman olan herkesin askerlik yapması kararlaştırılmış ve muvazzaf askerlik yaşı 20-25 yaş arası olarak belirlenmiştir.

¹⁸ Bkz: İnalçık ve Seyitdanlıoğlu 2011, s. 13-16; Akyıldız 2011, Cilt XL, s. 1-10.

¹⁹ Karal 1970, Cilt V, s. 178.

²⁰ Aydın 1994, s. 12.

²¹ Pala 2021, s. 33-37.

²² Aydın 1994, s. 22-23.

²³ Ünal 2016, s. 28.

Askerlikten kurtulmak maksadıyla hile yapanlar ve firar edenler hakkında uygulanacak cezalarda da bazı değişiklikler yapılmıştır.²⁴ Ayrıca gönüllü olarak asker olmak isteyenler için beş şart belirlenmiştir. Bunlar, askerliğe mâni olacak bir hastalığının bulunmaması, 18-40 yaş aralığında olunması, Tersane-i Amire'ye bağlı olunmaması, büyük bir suçta karışmış olunmaması ve nizamiyede altı yıl boyunca askerlik yapmaya rıza gösterilmesi şartlarıdır.²⁵

1846 Kur'a Kanunnamesi'nde askerlikten muaf tutulanlar belirtilmişti. Bunlarda büyük bir değişiklik olmamıştır. Ancak bazı hususlarda düzenlemeler yapılmıştır. Örneğin, 1846 Kur'a Kanunu'nda kişi askere alındıktan 3 ay sonraya kadar kendisine bedel bulma hakkına haizdi. Yeni kanunla asker, hizmet ettiği herhangi bir yılda bedel verme hakkına sahip olmuştur.²⁶ Başka bir değişiklik ise askerliğini tamamlayıp redif sınıfına nakledilme hususunda olmuştur. Önceki kanuna göre redif sınıfına nakledilirken bedel kabul edilmiyordu. Artık bu kanunla 23 yaşına kadar askerliğini yapıp hizmetini tamamlayan ve sonrasında redife kaydolan kimselerin bedel olarak kabul edilmesine karar verilmiştir.²⁷

II. Abdülhamid Dönemi'nde çıkarılan 1886 Kur'a Kanunu ise daha önce çıkan iki kur'a kanunundan etkilenmiş ve eksiklik bulunan hususlarda düzenlemeler yapmak maksadıyla çıkarılmıştır. Bu Kanunname 8 bölüm, 120 madde ve bir açıklama kısmından oluşmaktadır.

1886 Kur'a Kanununa göre, 20-40 yaş aralığında bulunanlar askere alınacaktır.²⁸ Daha önceki kanunlara göre 5 yıl üst üste boş çekenler redif sınıfına geçiriliyordu. Ancak bu kanunla herkesin artık silah altına alınması kararlaştırılmıştır. "Bedel-i şahsi" verilerek askerlikten muaf olma durumu da kaldırılmıştır.²⁹ Ayrıca bu kanun diğerlerine göre daha uzun süre varlığını korumuştur. Nitekim 1886 yılında çıkarılan bu kanun 1914 yılına kadar geçerli olmuştur.

1886 Kur'a Kanunnamesi'ni diğerlerinden ayıran ve eğitim sistemini doğrudan etkileyen bazı maddeler özetle şöyledir:

a. Tertib-i evvel kur'ası çekenler 6 yıl, tertib-i sâni kur'ası çekenler 6-9 ay arasında silah altında tutulacaktır.

b. Askerlik hizmetinden sürekli bir şekilde muaf tutulanlar şunlardır: padişah ve sarayın hizmetinde bulunanlar, bazı devlet adamlarının çocukları, sağlık sorunu olanlar, Müslümanlığı kabul eden Hristiyanlar ve yüz kızartıcı bir suç işleyenler.

c. Askerlik hizmetinden geçici olarak muaf tutulanlar şunlardır: Yüksekokul öğrencileri, mühendislik, tıp ve veteriner mekteplerinde öğrenim gören talebeler, devletin resmi mekteplerinde kalanlar.

²⁴ *Takvim-i Vekayi*, 11 Muharrem [Ocak] 1287 [1870], s. 1-5.

²⁵ *Takvim-i Vekayi*, 21 Muharrem [Nisan] 1287 [1870], s. 1.

²⁶ *Takvim-i Vekayi*, 27 Eylül [Ekim] 1285 [1869], s. 1.

²⁷ *Takvim-i Vekayi*, 7 Muharrem [Mart] 1289 [1872], s. 1.

²⁸ Özdemir 2005, s. 72.

²⁹ Çadırcı 1989, s. 39.

II. Abdülhamid Dönemi'nde Askere Çağrılan Talebe ve Muallimler

d. Yalnızca doktorluk, cerrahlık, eczacılık ve veterinerlik diploması alanlar olağanüstü durumlarda askeriye'nin sağlık işlerinde görevlendirilmek üzere silah altına alınacaktır.

e. 20 yaşından sonra medreseye kaydolanlar askerlikten muaf tutulamayacaktır. Medresesi terk eden olursa doğrudan askere gönderilecektir.

f. Medresede eğitim gören talebeler için yapılacak sınavlara önem verilecektir. Askere alım hususunda yapılan sınavların adalete uygun olması için müstakil bir heyet oluşturulacaktır.³⁰

1.3. Talebe ve Muallimleri İlgilendiren Muafiyet Bilgileri

1846 Kur'a Kanunu'na göre, müderrisler askerlikten muaf tutulmuştur. Askerlik yaşında olsa bile müderrislerin askere alınmayacağı açıkça ifade edilmiştir. Ancak 1870 Kur'a Kanunnamesiyle bu hususta değişiklikler yapılmıştır. Askerlikten muaf tutulan birçok kişinin bu imtiyazı elinden alınmıştır. Yalnızca imam ve hatiplerin askerlikten muaf olacaklarını açıklayan yeni bir madde eklenmiştir. 1886 yılında da bu muafiyet kanunları aynen uygulanmıştır.

Bir başka husus ise tecildir. 1846 yılında talebelere, askerlik yaşından çıkana kadar sınavları geçtikleri takdirde tecil sonrası tam muafiyet hakkı verilse de bu kural 1870 Kur'a Kanunuyla beraber kaldırılmıştır. Ayrıca sıbyan mektebi hocalarının da aynen medrese hocaları gibi imtihana tabi tutulmasına karar verilmiştir. İlerleyen yıllarda yeni bir düzenleme yapılarak 1886 Kur'a Kanunnamesiyle yüksekokullarda eğitim gören talebelere tecil hakkı verilmiştir. Aynı zamanda Tıbbiye Mektebi, Mekteb-i Âli, Baytar Mektebi, Mülkiye Mektebi talebeleri kur'a çekmek zorundaydılar. Eğer kendilerine kur'ada askerlik çıkarsa bir sonraki seneye ertelenecekti. Yine bu mekteplerden birinden diploma alıp bir göreve tayin edilirlerse bu görevi yaptıkları sürece redif sınıfında askerlik görevini ifa edeceklerdi. Ancak cerrahlık, doktorluk ve eczacılık gibi diploma alanlar gerektiği takdirde askerde görev yapmak zorunda bulunuyorlardı. Ayrıca Darülmualiminin Mektebi'nde öğrenim gören talebelere ve mektebi bitirip göreve başlayan muallimlere de tecil hakkı verilmiştir.³¹

2. Askere Çağrılan Talebeler

2.1. Mağduriyet Yaşayanlar

1846 Kur'a Kanunnamesinin çıkmasıyla birlikte zorunlu askerlik artık kanun haline gelmiştir. Daha sonrasında 1870 ve 1886 Kur'a Kanunnameleriyle, reaya üzerinde zorunlu askerlik bilinci iyice oluşturulmuştur. Bazı kimseler askerlikten muaf olsa da birçok insan askerlik kanununa tabi tutulmuştur. Bilhassa eğitim kurumlarında bulunanlar çoğu zaman mağduriyet yaşamıştır. Tanzimat Dönemi'nden sonra yeni usule göre eğitim veren birçok modern mektep açılmıştır. Bu mekteplere yeni talebeler alınmış ve yeni muallimler tayin edilmiştir. Ancak birçok talebenin ve muallimin askere çağrılması,

³⁰ Vurmaz 2007, s. 33-37.

³¹ Ayaydın 2011, s. 84-102.

zaman zaman ciddi problemlere yol açmıştır. II. Abdülhamid Dönemi'nde buna dair birçok örnek bulunmaktadır.

Örneğin 1893 yılında ismine kur'a isabet eden Halkalı Baytar Mektebi talebelerinden Serfiçeli Mehmed Emin Efendi askere çağırılmıştır. Bu hususta Seraskerlikten bir yazı yazılmış ve Mehmed Emin Efendi'nin askeriyeğe gönderilmesi istenmiştir. Maarif Müdürü; "*Bilindiği üzere Mekteb-i Âli talebeleri askerlikten muaf tutulmaktadır. Ancak bu mektebe girebilmek için ibtidai, rüşdiye ve idadi mekteplerinde ders görmek gerekiyor. Bu talebeler ise 20 yaşında askere çağırılıyor. Bu durumda bir sıkıntı vardır*" ifadeleriyle talebelerin askere çağrılarak mağduriyet yaşadıklarını dile getirmiştir. Nitekim 20 yaşından önce herkes Mekteb-i Âliye girmeye hak kazanamayacaktır. Maarif Müdürü, bunun mümkün olmadığını da ayrıca belirtmektedir. Mektebe son giriş sınavından sonra girmeye hak kazananların askerliğe alınmayacağı kanunda belirtilmiştir. Ayrıca Mekteb-i Âliye girdikten sonra ismine kur'a isabet edenler de askerlikten muaf tutulacaktır. Ancak ismine kur'a isabet ettikten sonra mektebe kayıt yaptırılanlar askere alınacaktır. Bu bilgiler de Maarif Müdürü tarafından yazılı bir şekilde tekrar hatırlatıldıktan sonra Serfiçeli Mehmed Emin Efendi'ye bu malumatlar doğrultusunda muamele yapılması istenmiştir.³² Ancak Maarif Müdürü'nün bütün çabalarına rağmen muafiyet isteği kabul edilmemiştir.³³

Görüldüğü üzere bir talebe eğitime devam etse de ismine kur'a isabet ettikten sonra kendisine müsamaha gösterilmemiş ve askere alınmıştır. Maarif müdürleri ise bu durumdan dolayı talebelerin mağdur olduklarını zaman zaman dile getirmiştir. Buna bir örnek de 1893 yılında Ma'mûretü'l-Azîz Maarif Müdürü'nün tavsiyeleri gösterilebilir. Kendisi, talebelerin idadi mekteplerine daha çok rağbet göstermesi ve askere çağrılan talebelerin mağdur olmaması için bazı önerilerde bulunmuştur. İmtihanların askeri mektep imtihanlarıyla birleştirilmesini ve talebelerin askerlikten muaf olmalarını önermiştir. Ancak Maarif Müdürü'nün teklifleri uygun görülmemiş ve reddedilmiştir.³⁴

Yine bu konuyla ilgili 1895 yılında Seraskerliğe yazılan bir yazıda, bazı talebelerin henüz eğitime devam ettiği ve bu yüzden askerlikten muaf tutulmaları gerektiği ifade edilmektedir. Bu yazışmadaki bilgilere göre, Rıfat ve Mehmed adında iki talebenin ismine kur'a isabet etmiştir. Bu yüzden kendileri askere çağırılmaktadır. Orman-maadın ve ziraat mektepleri nezareti ise bu kişilerin askerlikten istisnasını istemiştir.³⁵ Ancak bu isteklerine de olumlu herhangi bir cevap verilmemiştir.

Aynı yıl içerisinde mağduriyet yaşayan bir talebe daha bulunmaktadır. Darülmualimin-i Rüşdiye Mektebi'nde talebe olan İbrahim Edhem Efendi askere çağırılmıştır. Kendisi Sinop sancağının Meydankapı Mahallesi'nden olup ismine 1892 yılında kur'a isabet etmiştir. Bu sebeple Maarif Nezareti tarafından Şahinoğlu İbrahim Edhem Efendi hakkında malumat istenmiştir.³⁶ Bunun üzerine gerekli bilgilendirme yapılmıştır. İbrahim Edhem Efendi'nin 1891 yılında Darülmualimin Mektebi'nin âli

³² BOA, DH. MKT. 60/17, 26 Mayıs 1309/7 Haziran 1893.

³³ BOA, DH. MKT. 60/17, s. 2, 4 Mayıs 1309/16 Mayıs 1893.

³⁴ BOA, MF. MKT. 241/60, s. 1-5; 18 Kanun-i Evvel 1310/30 Aralık 1894.

³⁵ BOA, BEO, 688/51588, 20 Eylül 1311/2 Ekim 1895.

³⁶ BOA, MF. MKT. 281/39, 7 Ağustos 1311/18 Ağustos 1895.

II. Abdülhamid Dönemi'nde Askere Çağrılan Talebe ve Muallimler

kısmına kayıt yaptırdığı ve iki yılda tahsilini tamamlayıp diplomasını aldığı belirtilmiştir. 1894 yılında ise 187 olan numarasıyla rüşdiye kısmına nakledilmiş ve şu anda mektebin devamlı talebesi olduğu bildirilmiştir.³⁷ Bu bilgilendirmeden sonra, hakkında hangi kararın verildiğini gösteren herhangi bir kayıt tespit edilememiştir. Ancak bu dönemde, askere alım hususunda katı bir politika uygulandığından talebenin askere alındığı ihtimali daha yüksek görünmektedir.

1897 yılında ise askerlikten dolayı eğitimine ara vermek istemeyen bir talebe bulunmaktadır. Trabzonlu Ziya Efendi namındaki bu kişi, askerlikten muafiyeti için bir dilekçe yazmıştır. Öncelikle kendisinin Darümuallimin-i Âli ikinci sınıf talebesi olduğunu ve askere çağrıldığını belirtmiştir. Bu dilekçesinde emsalleri gibi muamele görmek istediğini ifade etmektedir. Bunun için bir örnek dahi vermiştir. Bu örnekte, Ziraat Mektebi talebelerinin askerlik bedeli ödediklerinden ve bu şekilde tahsillerini tamamlamalarına izin verildiğinden bahsetmektedir. Kendisinin iki yıldır mektebe devam ettiğini ve tam tahsilini tamamlayacağı sırada askere çağrıldığını ifade etmiştir. Ziya Efendi bu durumdan ciddi anlamda mustarip olduğunu dile getirmektedir. “*Ben de askerlik bedelimi verip tahsilimi tamamlamak istiyorum*” sözleriyle dilekçesini tamamlamıştır.³⁸ Kısa ve öz bir şekilde kendisini ifade eden Ziya Efendi'nin durumu anlaşılmalıdır. Ayrıca durumun gerekli merciye bildirileceği ifade edilmiştir.³⁹ Ancak Ziya Efendi ciddi anlamda mağdur olduğunu ifade etse de 27 Temmuz 1897 tarihinde silah altına alınmıştır. Bu sebeple mektepten kaydı silinmiştir.⁴⁰ Trabzon Valisi bu durumu araştırmış ve gerçekten Yusuf Ziya Efendi'nin mağdur olduğunu ifade etmiştir. Bu hususta uzun zamandır yazılar yazıldığını ancak kendilerine henüz bir dönüş yapılmadığını da belirtmiştir.⁴¹ Bunun üzerine belirli bir zaman geçtikten sonra Trabzon vilayetine bir yazı gönderilse de genel anlamda çok açıklayıcı olmamıştır. Bu mesele geçiştirilmiş ve sonuç olarak Ziya Efendi mağdur olmuştur.⁴²

Bir sonraki yıla ait bir kayıta, Mehmed Asım ismindeki talebenin mektebe kayıtlı olduğu halde mektepte kaydının bulunmadığı iddia edilmiştir. Bu durum ise tam askere çağrıldığı 1898 yılında gündeme gelmiştir. Dersaadet'te Mülkiye Mektebi'nde talebe olan Yakovalı Mehmed Asım Bin Murtaza'nın ismi kur'a da çıkmış ve askere çağırılmıştır. Mehmed Asım'ın asker alma kanununun 28. maddesi gereğince askerlikten muaf olacağı belirtilmiştir. Ancak kendisi mektebi terk ederse gerekli makama bunun bildirilmesi istenmiştir.⁴³ İlerleyen zamanlarda hakkında yapılan araştırmalar neticesinde mektepte kaydının olmadığı iddia edilmektedir. Böylece önceden talebe olduğu belirtilse de şu anda askere alınmasının gerektiği ifade edilmiştir.⁴⁴ Ancak sonraki yıllarda Mehmed Efendi'nin askere alındığını gösteren bir kayıt bulunmamaktadır. Böylelikle iddianın

³⁷ BOA, MF. MKT. 281/39, 8 Ağustos 1311/19 Ağustos 1895.

³⁸ BOA, MF. MKT. 361/25, 14 Haziran 1313/26 Haziran 1897.

³⁹ BOA, MF. MKT. 361/25, s. 2, 5 Temmuz 1313/17 Temmuz 1897.

⁴⁰ BOA, MF. MKT. 427/37, 12 Teşrin-i Evvel 1314/24 Ekim 1898.

⁴¹ BOA, MF. MKT. 427/37, s. 3, 8 Kanun-i Evvel 1314/20 Aralık 1898.

⁴² BOA, MF. MKT. 427/37, s. 4, 9 Şubat 1314/21 Şubat 1899.

⁴³ BOA, MF. MKT. 383/36; 24 Kanun-i Evvel 1313/5 Ocak 1898.

⁴⁴ BOA, MF. MKT. 383/36, s. 2-b, 29 Kanun-i Evvel 1313/10 Ocak 1898.

doğru olmadığı söylenebilir. Nitekim ilk yazışmalarda kendisinin Mülkiye Mektebi'nde talebe olduğuna dair resmi kayıtlar bulunmaktadır.

1901 yılına ait başka bir belgede, askere çağrıldığı için mektepten çıkarılan bir talebeden bahsedilmektedir. Rauf Efendi'nin ismine 1892 yılında tertib-i evvel numarası isabet etmiştir. Mülkiye Mektebi'nden mezun olmasına üç ay kalmışken mektepten kaydı silinmiştir. Bu işin aslının ne olduğunun öğrenilmesi için Maarif Nezareti'ne bir yazı yazılmış ve⁴⁵ bunun üzerine Maarif Nezareti'nden bir açıklama yapılmıştır. Rauf Efendi'nin 14 Eylül 1891 tarihinde Selanik İdadi Mektebi'nden diplomalı olarak gelip, Mülkiye Mektebi'nin idadi kısmının üçüncü sınıfına kaydolduğu belirtilmiştir. Kendisi aynı sene yapılan müsabaka imtihanını da kazanmıştır. Böylelikle 13 Eylül 1893 tarihinde mülkiye kısmının birinci sınıfına kaydolmuştur. 30 Aralık 1895 tarihinde ise irade-i seniyye ile mektepten atılmıştır.⁴⁶ Bu örnekten anlaşılacağı üzere Rauf Efendi'nin ismine kur'a isabet etmesiyle mektepten kaydı silinmekte ve kendisi mağdur olmaktadır.

1903 yılında sorun yaşayan başka bir talebe de Yuvan Efendi olmuştur. Kendisi Tıbbiye Mektebi eczacılık bölümü üçüncü sınıf talebesidir. Memleketince kendisinden "yol parası" ve "askerlik bedeli" parası istenmiştir. Bunun üzerine Yuvan Efendi, durumunu bildirmek üzere bir dilekçe yazmıştır. Ayrıca Maarif Müdürlüğü tarafından Yuvan Efendi'nin mağdur olduğu bildirilmiştir. Kendisinin hâlâ talebe olduğu ve askerlikten muaf tutulması gerektiği ifade edilmiştir.⁴⁷ Bunun üzerine Maarif Nezareti, durumu incelemiş ve Yuvan Efendi'nin askerlikten muaf tutulacağını Konya Vilayeti Maarif Müdürlüğü'ne bildirmiştir.⁴⁸ Görüldüğü üzere Yuvan Efendi, askere gitmediği halde memleketinde bulunanlar ondan belli bir miktar para istemişlerdir. Başlangıçta mağduriyet yaşayan Yuvan Efendi'nin durumu araştırılmış ve talebeliği devam ettiği için kendisinin haklı olduğu ortaya çıkmıştır. Böylelikle başlangıçta mağdur bir duruma düşse de sonraki süreçlerde gereken yapılmış ve mağduriyeti giderilmiştir.

1903 yılında, talebe olduğu halde geçici süre muallimlik yapmasına karar verilen Mehmed Ali isimindeki talebe, askerlikle korkutularak görevinden istifa ettirilmiştir. Bu kişinin muallimlik yapmasının istenme sebebi ise Musul İdadi Mektebi hat muallimi Sadi Efendi'nin emekli olmasıdır. Bu yüzden boş kalan hat muallimliğine, talebe olan Mehmed Ali Efendi seçilmiştir. Ancak bu kişinin yeterli seviyede olsa bile muallimlik görevine getirilmesinin bazı sorunlar çıkaracağı bildirilmiştir. Eğer muallim olarak istihdam edilirse, askerlik zamanı geldiğinde askere çağrılacaktır. Bu sebeple kabul edildiği bu göreve henüz başlayamadan istifa etmesi ve talebe olarak hayatına devam etmesi istenmiştir.⁴⁹ Burada da eğitim sistemindeki sorunların çözülmesinin, askerlikle ilgili kanunlara riayet edilmesinden daha az öneme haiz olduğu anlaşılmaktadır.

1905 yılında Tıbbiye Mektebi eczacı sınıfında bulunan Selahaddin Efendi, kanunsuz bir şekilde askere alındığını iddia etmiştir. Mağdur bir halde bulunduğunu anlatan bir dilekçe yazmış ve gerekli makama göndermiştir. Bunun üzerine Maarif

⁴⁵ BOA, MF. MKT. 573/60, 30 Haziran 1317/13 Temmuz 1901.

⁴⁶ BOA, MF. MKT. 573/60, s. 1-b, 5 Temmuz 1317/18 Temmuz 1901.

⁴⁷ BOA, DH. MKT. 694/23, 30 Mart 1319/12 Nisan 1903.

⁴⁸ BOA, DH. MKT. 694/23, s. 2, 13 Nisan 1319/26 Nisan 1903.

⁴⁹ BOA, MF. MKT. 759/40, 13 Kanun-i Evvel 1319/26 Aralık 1903.

II. Abdülhamid Dönemi'nde Askere Çağrılan Talebe ve Muallimler

Nezaretî, durumu araştırmaya başlamış ve bulunduğu mektepten gerekli malumatları istemiştir.⁵⁰ Mektep müdürü, Selahaddin Efendi hakkında gerekli bilgileri aktarmıştır. Bu talebenin 1903 yılında mektebe kayıt yaptırdığını ancak fazla devamsızlık yaptığı için 22 Şubat 1905 tarihinde kaydının silindiğini ifade etmiştir.⁵¹ Bu durum ilerleyen zamanlarda Seraskerliğe de bildirilmiş ve Selahaddin Efendi askerlik yapmaya devam etmiştir.⁵² Selahaddin Efendi'nin itirazı büyük ihtimalle devamsızlık yaptığından dolayı mektepten atılmasındadır. Sadece devamsızlık yaptığı için mektepten çıkarılması ve akabinde askere alınması kendisini mağdur etmiştir. Bunun neticesinde de kanunsuz bir şekilde askere alındığını belirten dilekçesini yazmıştır. Ancak bu dilekçeye olumlu bir karşılık verilmediği görülmektedir.

1905 yılında olumsuz bazı hareketlerinden dolayı askere gönderilen bir talebe bulunmaktadır. Adana İdadi Mektebi beşinci sınıfında bulunurken askeri mektebe gönderilen Abdülbaki Efendi, burada bazı uygun olmayan davranışlar sergilemiş ve sonrasında yakın bir tabura sevk edilmiştir. Abdülbaki Efendi, askerliğini bitirdikten sonra Adana'ya tekrar dönmüştür. Burada İdadi Mektebi'nin 6. ve 7. sınıf derslerinden yüzeysel olarak bir imtihana tabi tutulmuştur. Bunun sonucunda kendisine idadi diploması verilmiştir. Ancak bazı kimseler Abdülbaki Efendi'nin birçok dersi görmeden imtihana girerek kanuna aykırı hareket ettiğini ileri sürmüşlerdir. Bunun üzerine Maarif Nezaretî durumu araştırmaya başlamıştır. Bu haberin doğru olup olmadığı, gerçekten bu kişiye idadi diplomasının verilip verilmediği, eğer böyle bir şey yapıldıysa kimler huzurunda gerçekleştirildiği gibi hususlarda acilen malumat verilmesini istemiştir.⁵³ Bunun üzerine Abdülbaki Efendi bir savunma yazısı yazmıştır. "*İdadi mektebi programında olan dersleri kaçırmış olsam da bu konudaki bilgilerimi arttırmak için yedinci sınıfa girmek istedim. İmtihana tabi tutulmak isterim. Eğer yeterli seviyede bulunuyorsam doğrudan yedinci sınıfa kabul edilmeyi arzu ediyorum*" ifadeleriyle durumunu arz etmiştir.⁵⁴ Adana İdadi Müdürü de Abdülbaki Efendi'nin çok başarılı bir talebe olduğunu ve 6. sınıfa kadar her sene üstün başarıyla sınıfı tamamladığını ifade etmiştir. Kendisi 6. sınıfa altı ay devam ettikten sonra mektebi terk etmiştir. Dersler hakkında bilgisi olduğundan tekrar geri döndüğünde müşiriyet huzurunda imtihan edildiği Maarif Nezaretî'ne bildirilmiştir.⁵⁵ Ancak her ne kadar başarılı olsa da bu şekilde topluca imtihanlara girmesinin kanuna aykırı olduğu ifade edilmiştir.⁵⁶ Böylelikle Abdülbaki Efendi'nin doğrudan yedinci sınıfa kaydolması işlemi gerçekleşmemiştir. Kendisi ise askere çağrıldığından dolayı mağdur olduğunu ve dersleri kaçırdığını belirtmiştir. Ancak istediği gibi bir muamele gördüğü söz konusu değildir.

1906 yılında askere çağrılan ve mağduriyet yaşayan başka bir talebe hakkında bazı önemli bilgiler bulunmaktadır. Darüşşafaka talebesinden olan ve Manastır'ın Yakup Bey

⁵⁰ BOA, MF. MKT. 865/48, 21 Mayıs 1321/3 Haziran 1905.

⁵¹ BOA, MF. MKT. 865/48, s. 2, 8 Haziran 1321/21 Haziran 1905.

⁵² BOA, MF. MKT. 865/48, s. 4, 5 Teşrin-i Sani 1321/18 Kasım 1905.

⁵³ BOA, MF. MKT. 877/64, 2 Ağustos 1321/15 Ağustos 1905.

⁵⁴ BOA, MF. MKT. 877/64, s. 3, 2 Kanun-i Sani 1320/15 Ocak 1905.

⁵⁵ BOA, MF. MKT. 877/64, s. 3, 16 Temmuz 1321/29 Temmuz 1905.

⁵⁶ BOA, MF. MKT. 877/64, s. 4-b, 27 Eylül 1321/10 Ekim 1905.

Mahallesi'nden Ömer Fevzi Efendi askere alındığından mektepten kaydı silinmiştir. Bu kişi askerliği bittikten sonra tekrar İdadî Mektebi'nde tahsiline devam etmek istemektedir. Bunun üzerine mektep müdürü, Maarif Nezareti'ne bir yazı yazmıştır. Bu kişinin eğitimine devam etmek istediğini belirtmiş ve bir mektebe alınmazsa bomboş vakit geçireceğini ifade etmiştir.⁵⁷ Ömer Fevzi Efendi henüz yeni askere alınmıştır. Askere alınış tarihi 24 Haziran 1906'dır. Askere alındığından dolayı da kaydının mecburen silineceği belirtilmiştir. Ayrıca şu anda askerde bulunduğu için üzerinden herhangi bir işlem yapılamayacağı Maarif Nezareti'nden bildirilmiştir.⁵⁸ Sonraki süreçlerde Ömer Fevzi Efendi'nin tekrar eğitim hayatına döndüğüyle ilgili herhangi bir kayda rastlanmamıştır. Aslında teşvik amaçlı "kaydının kesinlikle silinmediği ancak geçici süre dondurulduğu" gibi bir ifade kendisine bildirilseydi daha iyi olabilirdi. Nitekim ilim öğrenmeye ve kendisini geliştirmeye hevesli bir talebe bu şekilde sert davranmak eğitim sistemine zarar verecek nitelikte bir davranış olarak telakki edilebilir.

Kısa süreli mağduriyet yaşayan bir başka talebe ise 1909 yılında Hukuk Mektebi son sınıfında bulunan Giresunlu Süleyman Remzi Bin Ahmed Efendi'dir. Süleyman Remzi Efendi, 1903 yılında Hukuk Mektebi'ne kaydolduğunu ve şu anda mezuniyet imtihanlarıyla meşgul olduğunu belirtmiş ve kendisinin askerlikten muaf tutulmasını istemiştir.⁵⁹ Mektep müdürü de bu durumu doğrulamıştır.⁶⁰ Belli bir süre askere alınacağı korkusuyla mağduriyet yaşasa da sonrasında net olarak askere alındığını gösteren bir kayıt tespit edilememiştir. Ayrıca bu durumun şu anda geçerli bir mazeret olduğu onaylanmış ve karar Dahiliye Nezareti'ne gönderilmiştir.⁶¹ Görüldüğü üzere imtihan zamanında olan bir talebe tam o sırada askere çağrılmaktan korkabilmektedir. Bu korkunun ise sınavlara girememek, eğitimden uzaklaşmak ve mektepten mezun olamamak gibi hususlarla doğrudan ilişkili olduğu düşünülebilir.

2.2. Hileye Başvuranlar

Osmanlı Devleti'nde zorunlu askerlik kanunları çıkmaya başladıktan sonra mekteplerdeki talebeler de doğrudan etkilenmiştir. Kimi talebeler gerçek manada mağdur olmuş, kimisi de gönüllü olarak tahsili bırakıp askere gitmiştir. Bunların dışında askerliğe gitmemek için çeşitli entrikalar çevirenler de olmuştur. Sırf askerlikten kurtulmak veyahut askere gitme zamanını ertelemek için hileye başvuran birçok kimse kayıtlara geçmiştir.

Örneğin, 1888 yılında askerlikle ilgili bir hususta sorunlar yaşayan bir talebeyle ait bazı kayıtlar bulunmaktadır. Ulaşılan bu kayıtlara göre, Hüseyin isimindeki bir talebenin öğrenim gördüğü halde askere çağrıldığı iddia edilmiştir. Bu sebeple Hüseyin Efendi askerlikten muafiyetini istemiştir. Bunun üzerine durumu araştırılmaya başlamıştır. İlk olarak Maarif Nazırı, Mülkiye Mektebi Müdürlüğü'ne bir yazı göndermiştir. Bu yazıda,

⁵⁷ BOA, MF. MKT. 943/46, 8 Temmuz 1322/21 Temmuz 1906.

⁵⁸ BOA, MF. MKT. 943/46, s. 2, 13 Temmuz 1322/26 Temmuz 1906.

⁵⁹ BOA, MF. MKT. 1107/72, 24 Şubat 1324/9 Mart 1909.

⁶⁰ BOA, MF. MKT. 1107/72, s. 1-b, 26 Şubat 1324/11 Mart 1909.

⁶¹ BOA, MF. MKT. 1107/72, s. 2, 25 Ağustos 1325/7 Eylül 1909.

II. Abdülhamid Dönemi'nde Askere Çağrılan Talebe ve Muallimler

Elâzığ sancağına bağlı olan Ebu Tahir nahiyesinde bulunan ve Uslu köyü ahalisinden olan Hüseyin Efendi İbn-i Raşid'in dilekçesinin okunduğu belirtilmiştir.

Hüseyin Efendi, verdiği dilekçede kendisinin Mülkiye Mektebi dördüncü sınıf talebesi olduğunu belirtmiştir. “Gerçekten bu mektepte bulunuyor mu? Hangi tarihte mektebe girmiştir ve kaçınıcı sınıftadır?” gibi sorular Maarif Nazırı tarafından sorulmuş, cevaplanması ve taraflarına bildirilmesi istenmiştir.⁶² Bunun üzerine 716 numaralı Hüseyin Efendi'nin 13 Eylül 1884 tarihinde Mülkiye Mektebi'ne başladığı ve şu anda dördüncü sınıfta eğitim-öğretime devam ettiği bildirilmiştir.⁶³ Bu bilgi ile Maarif Nazırı tekrar bir yazı yazmıştır. Bu yazıda, Hüseyin Efendi'nin ismine kur'a isabet ettikten bir yıl sonra mektebe kaydolduğunun tespit edildiği ifade edilmiştir. Bu sebeple hâlâ mektepte talebe olsa da askerlikten muaf tutulamayacağı belirtilmiştir. Böylelikle Hüseyin Efendi'nin askerlik dairesine bir an evvel gönderilmesi istenmiştir.⁶⁴ Bunun üzerine Mülkiye Mektebi Müdürü, talebe hakkında gerekli bilgileri Maarif Nezareti'ne bildirmiştir. Hüseyin Efendi'nin gündüzlü talebeden olduğu ve mektep şu anda tatilde olduğundan dolayı kendisinin mektepte bulunmadığı ifade edilmiştir. Bu talebe mektepte bulunmasa da açık adresi Maarif Nezareti'ne iletilmiştir.⁶⁵ Görüldüğü üzere Hüseyin Efendi mektepte eğitimine devam etse de askerlik hususunda muafiyet sağlanmamıştır. Nitekim kendisi ismine kur'a isabet ettikten sonra mektebe kayıt yaptırmıştır.

II. Abdülhamid Dönemi'nde hileye başvuran birçok kimse olmuştur. Bunlardan bir tanesi de Hemşinli Mehmed Efendi'dir. Lazistan sancağına bağlı Hemşin nahiyesi ahalisinden olan Mehmed Efendi, kendisinin Darümuallimin-i Rüşdi Mektebi'nde birinci sınıfta eğitime devam ettiğini ifade etmiştir. İsmine ise 1888 yılında kur'a isabet ettiğinden muafiyetini istemiştir. Bu sebeple Maarif Nezareti, bahsedilen mektebin müdüriyetine bir yazı yazmıştır. Bu talebenin mektebe ne zaman kaydolduğunu ve kaçınıcı sınıfta olduğunu sormuştur.⁶⁶ Bunun üzerine müdür, gereken bilgileri Maarif Nezareti'ne bildirmiştir. Bu bilgilere göre, Mehmed Efendi Darümuallimin-i Rüşdi birinci sınıf talebesinden olup 1889 yılında mektebe kaydını yaptırmıştır.⁶⁷ Bu durum öğrenildikten sonra Mehmed Efendi'nin hile yaptığı ortaya çıkmıştır. Böylelikle askerlikten muaf tutulmasının caiz olamayacağı bildirilmiştir. Ancak Mehmed Efendi, verdiği arzualde bu mektebe sonradan kaydolsa da önceden Baş Kurşunlu Medresesi'nde kayıtlı olduğunu ifade etmiştir. Eğer durum böyle ise kendisine muafiyet verileceği bildirilmiştir.⁶⁸ Ayrıca kendisine bir imtihan yapılacağı belirtilmiş ve eğer imtihanı geçemezse askere alınacağı ifade edilmiştir. Nitekim medrese talebesi olarak bu imtihandan geçmesi gerekiyordu. Aksi takdirde Darümuallimin-i Rüşdi talebeliği askere gitmesine mâni olamayacaktır. Çünkü bu mektebe kur'adan sonra kayıt yaptırmıştır.⁶⁹ Görüldüğü üzere Mehmed Efendi

⁶² BOA, MF. MKT. 110/77, 8 Kanun-i Evvel 1304/20 Aralık 1888.

⁶³ BOA, MF. MKT. 110/77, 15 Kanun-i Evvel 1304/27 Aralık 1888.

⁶⁴ BOA, MF. MKT. 110/77, 1 Temmuz 1305/13 Temmuz 1889.

⁶⁵ BOA, MF. MKT. 110/77, 11 Temmuz 1305/23 Temmuz 1889.

⁶⁶ BOA, MF. MKT. 115/161, 25 Teşrin-i Evvel 1305/6 Kasım 1889.

⁶⁷ BOA, MF. MKT. 115/161, 4 Kanun-i Evvel 1305/16 Aralık 1889.

⁶⁸ BOA, MF. MKT. 115/161, 31 Kanun-i Sani 1305/12 Şubat 1890.

⁶⁹ BOA, MF. MKT. 115/161, s. 2, 12 Şubat 1305/24 Şubat 1890.

medreseyi bitirmiş ancak müderris olarak göreve başlamak veya askere gitmek yerine ismine kur'a isabet ettikten hemen bir yıl sonra başka bir mektebe kaydolmuştur. Böylelikle hile yapmaya çalıştığı anlaşılmıştır.

1890 yılında da bir hile teşebbüsü vardır. Hadim kazası Kaymakamı Mehmed Nuri Efendi'nin hizmetinde bulunan Lütfü Efendi'nin askerlik çağı gelmiştir. Kendisi kur'a çekimine katılmamış olduğu halde memleketinden bazı kimseler onun adına kur'a çekmiştir. Bu durum Lütfü Efendi'ye bildirilmemiştir. İlerleyen zamanlarda askerliğe çağrılınca durumu öğrenmiş ve hemen kendisini bir mektebe kaydettirmeye teşebbüs etmiştir. Hadim Rüşdiye Mektebi muallimi Numan Efendi'nin medresesindeki talebe defterine ismini yazdırmıştır. Bu kişiyi askerlikten kurtarmak için hileye başvuran Mehmed Nuri Efendi ise görevden alınmıştır. Ayrıca muallim ve nüfus kâatibi Numan Efendi'yle birlikte üçünün yargılanması istenmiştir.⁷⁰ Böylelikle Kaymakam Nuri Efendi, Kâtip Numan Efendi ve talebe Lütfü Efendi'nin yaptığı usulsüzlüklerin ortaya çıktığı ve kendilerine gereken cezaların verildiği söylenebilir.

1891 yılına ait başka örnekte ise hile yaptığı anlaşılan bir talebe direkt askere alınmıştır. Bunun üzerine Maarif Müdürü, talebenin hangi sebeple askere alındığını sormuştur.⁷¹ Üzerinden belli bir zaman geçtikten sonra Seraskerlik makamından bir açıklama yapılmıştır. Bu açıklamaya göre, Cemaleddin Efendi'ye 1890 yılında tertib-i evvel numarası çıkmıştır. Bunun üzerine Cemaleddin Efendi bir mektebe kayıt yaptırmıştır. Kanunnameye aykırı olarak hareket ettiğinden dolayı kendisinin askere alındığı bildirilmiştir.⁷² Görüldüğü üzere Cemaleddin Efendi, Mülkiye Mektebi beşinci sınıfında bulursa da kanunnameye aykırı hareket ettiği gerekçe gösterilerek tahsilini tamamlamasına izin verilmemiştir.

1892 yılına ait belgede, bir talebenin hile yaptığına dair bazı bilgiler mevcuttur. Serfiçeli Mehmed Emin Efendi'nin ismine 1888 yılında tertib-i evvel numarası çıkmıştır. Ancak bazı kimseler kendisinin 1890 yılının haziran ayında Tıbbiye Mektebi'nin baytar sınıfına kaydolduğunu iddia etmişlerdir. Bu bilgilere göre, ismine kur'a isabet ettikten iki yıl sonra mektebe kayıt yaptırdığından, askerlik görevini yapması gerektiği kendisine Seraskerlik tarafından bildirilmiştir.⁷³ Bunun üzerine Mehmed Emin Efendi ile ilgili gereken tahkikatlar yapılmıştır. Kendisinin 1886 yılında İdadi Mülki Mektebi'ne girdiği ve sonrasında baytar sınıfına geçtiği kayıtlardan anlaşılmıştır. Böylelikle Mehmed Emin Efendi'ye tahsil sırasında kur'a isabet etmiş oluyor. Bu durum anlaşılmış ve talebenin hile yapmadığına karar verilmiştir. Netice olarak ise kendisi askerlikten muaf tutulmuştur.⁷⁴ Görüldüğü üzere bazı zamanlar talebeler hile ile itham edilse de sonradan yapılan araştırmalar neticesinde haksızlığa uğradığı anlaşılabilir.

1894 yılında askere çağrıldığı halde, yeri tespit edilemeyen bir talebe mevcuttur. Presiçanlı Hüseyin Efendi Bin Hasan Ağa'nın ismine tertib-i evvel numarası isabet etmiştir. Hüseyin Efendi daha öncesinden kendisinin Drama İdadi Mektebi'nde talebe

⁷⁰ BOA, DH. MKT. 1770/31, 1 Teşrin-i Evvel 1306/13 Ekim 1890.

⁷¹ BOA, MF. MKT. 126/17, 22 Kanun-i Evvel 1306/3 Ocak 1891.

⁷² BOA, MF. MKT. 126/17, 28 Kanun-i Sani 1306/9 Şubat 1891.

⁷³ BOA, MF. MKT. 143/97, 2 Haziran 1308/14 Haziran 1892.

⁷⁴ BOA, MF. MKT. 146/111, 25 Temmuz 1308/6 Ağustos 1892.

II. Abdülhamid Dönemi'nde Askere Çağrılan Talebe ve Muallimler

olduğunu bildirmiştir. Bunun üzerine Drama İdadî Mektebi Müdürlüğü'nden bu talebe hakkında bilgi istenmiştir. Buradan gelen bilgilere göre, Hüseyin Efendi 14 Eylül 1889 tarihinde mektebe kaydolmuştur. Ancak 24 Nisan 1893 tarihinde beşinci sınıfta bulunurken mektebi terk etmiştir. Kayıtlara bu şekilde geçtiği Maarif Nezareti'ne bildirilmiştir.⁷⁵ Böylelikle Hüseyin Efendi'nin verdiği bilgilerin eksik olduğu ortaya çıkmıştır. Bu mektepte belli bir süre öğrenim gördüğü doğrulansa da sonrasında mektepten çıktığı anlaşılmaktadır. Ancak Hüseyin Efendi'nin bu durumu bildirmemesi karışıklıklara yol açmıştır.⁷⁶ Bu olaydan çıkan en net sonuç ise Hüseyin Efendi'nin askerlikten kurtulmak amacıyla hileye teşebbüs ettiği'dir.

1896 yılında bir hile vakası daha vardır. Yenice kazasının Hazine Mahallesi'nden Saib Efendi İbn-i Ahmed Timur'un ismine kur'a isabet etmiştir. Kendisi Hukuk Mektebi'nde talebe olduğunu yazılı olarak bildirmiştir. Bunun üzerine Maarif Nezareti tahkikata başlamıştır.⁷⁷ Yapılan araştırmalar sonucu böyle bir talebenin mektepte kaydının olmadığı sonucuna ulaşılmış,⁷⁸ böylelikle Saib Efendi'nin askere alınması zaruret halini almıştır.

1897 yılında askere çağrılan iki talebeden haber alınmamaktadır. Manastır vilayeti muhasebe kaleminde çalışan Yenişehirli Said Bin İbrahim ile Serfiçeli Şükrü Bey'in oğlu Ziya Efendi, bir ay tahsil için Dersaadet'e gitmiştir. Ancak sonrasında nerede oldukları tespit edilemediğinden Maarif Nezareti tarafından yerleri sorulmuştur.⁷⁹ Bunun üzerine Maarif Müdürü bir açıklama yapmıştır. Kendi mekteplerinde Yenişehirli Said Bin İbrahim adında bir talebenin bulunmadığını belirtmiştir. Ziya Efendi'nin ise 1892 yılında 210 numarayla Mülkiye Mektebi'nin idadi kısmının birinci sınıfına kaydolduğunu ve 22 Ağustos 1897 yılında da mezun olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca aynı yıl imtihanları kazanarak Darülmuallimin-i Âli Mektebi'ne kayıt yaptırmıştır. Ancak bu kayıttan sonra kendisi mektebe devam etmemiştir. Maarif Müdürü, "Şu anda *bu iki kişinin de nerede olduğu tarafımızdan bilinmiyor*" ifadelerini kullanmıştır.⁸⁰ Görüldüğü üzere askere gitmesi gereken iki talebe de tam askere alınacağı sırada ortadan kaybolmuştur.

1906 yılında askerlik çağı gelen başka bir talebenin de nerede olduğu araştırılıyor. Argirili Fuad Efendi'nin Hukuk Mektebi'ne kayıtlı olup olmadığı Maarif Müdürü'ne sorulmuştur.⁸¹ Bunun üzerine, Fuad Efendi'nin 1906 yılında 389 numarayla mektebe kayıt yaptırdığı ancak birkaç aydır mektebe gelmediği ifade edilmiştir. Ayrıca şu anda nerede olduğunun bilinmediği belirtilmiştir.⁸² Buradaki bilgilerden de askerlik yaşı gelmesine rağmen hem askere gitmeyen hem de mektebe kayıt yaptıran mektebe devam etmeyen bir talebe örneği karşımıza çıkmaktadır. Bu gibi girift olayların görüldüğü de olmuştur.

⁷⁵ BOA, MF. MKT. 202/7, 9 Mart 1310/21 Mart 1894.

⁷⁶ BOA, MF. MKT. 202/7, s. 2, 11 Nisan 1310/23 Nisan 1894.

⁷⁷ BOA, MF. MKT. 321/16, 21 Mayıs 1312/2 Haziran 1896.

⁷⁸ BOA, MF. MKT. 321/16, s. 2, 8 Haziran 1312/20 Haziran 1896.

⁷⁹ BOA, MF. MKT. 360/9; 23 Haziran 1313/5 Temmuz 1897.

⁸⁰ BOA, MF. MKT. 360/9, s. 5, 21 Temmuz 1313/2 Ağustos 1897.

⁸¹ BOA, MF. MKT. 990/23, 2 Mart 1322/15 Mart 1906.

⁸² BOA, MF. MKT. 990/23, s. 1-b, 6 Mart 1323/19 Mart 1907.

1908 yılında memleketince asker edileceği bildirilen ve Darülfünun edebiyat şubesinden olan Haydaroğlu Hasan Fehmi Efendi, askerlikten muafiyetini istemiştir. Ancak ismine tertib-i evvel numarası çıkmıştır. Bunun üzerine Maarif Nezareti, hakkında detaylı bilgi istemiştir.⁸³ Maarif Müdürü'nün verdiği bilgilere göre, Hasan Fehmi Efendi Mercan İdadi Mektebi'nden diplomasıyla birlikte, 7 Ocak 1907 tarihinde gelip Darülfünunun edebiyat şubesine kayıt yaptırmıştır. Fakat bu kişi imtihan harcını ve kayıt parasını vermemiştir. Ayrıca o senenin imtihanlarına dahi girmemiştir. Bu sebeple kaydının 8 Temmuz 1907 tarihinde silindiği ifade edilmiştir.⁸⁴ Hasan Fehmi Efendi, kaydı silindiği ve askere çağrıldığı halde yine de askere gitmemek için direniş göstermiştir. Kayıtlardan anlaşıldığına göre, mektebe askerlikten kurtulmak amacıyla kaydolmuştur. Ancak üzerine düşen sorumlulukları yapmaması ve devamsızlık yapmasıyla gerçek niyeti ortaya çıkmıştır.

3. Askere Çağrılan Muallimler

3.1. Yeni Göreve Başlayacak Olanlar

Öğrenimine devam eden birçok talebe askere çağrıldığı gibi mekteplerde görevli muallimlerin de askerlikten muaf tutulmadıklarına dair II. Abdülhamid Dönemi'nde birçok örnek bulunmaktadır.

1889 yılına ait bir arşiv vesikasından anlaşıldığı üzere, yeni mezun olan ve muallimlik yapacaklar üzerinde otorite kurulmaya çalışılmaktadır. Amasya sancağına bağlı, Vezirköprü kazasının Laz Mahallesi'nden Mülazımlar Medresesi'ne kayıtlı olan talebelerle ilgili bir araştırma yapılmıştır. Bu talebelerin üç yıldan beri Darülmuallimin-i Rüşdi mektebine devam etmekte oldukları tespit edilmiştir. Bunlardan Hacı Ataoğlu Ali Bin Mehmed Darülmuallimin-i Rüşdi üçüncü sınıf talebesidir.⁸⁵ Ali Efendi, 1885 yılının ekim ayında Darülmuallimin mektebine girmiş ve şu anda son sınıf talebesi olduğu ifade edilmiştir.⁸⁶ Bu kişi şayet ileride mektebi terk ederse veya mektepten çıktıktan sonra Maarif Nezareti tarafından teklif edilen memurluğu kabul etmezse derhal bildirilmesi istenmiştir.⁸⁷ Ayrıca kendisine teklif olunacak memurluk kabul edilmezse askere alınacağı açıkça ifade edilmiştir.⁸⁸ Böylelikle yeni mezun olmuş ve muallimlik yapacak kimselere nasıl davranması gerektiğinin önceden açıklandığı söylenebilir. Ayrıca verilen görevleri yapmaması halinde doğrudan askere alınacakları hatırlatılarak, kendilerine bu görevleri yapmaya mecbur oldukları bildirilmiştir.

Aynı yıl içerisinde mektepten yeni mezun olan ve devlet kadrosunda çalışacak Ahmed Galib adında bir kimsenin de adına kur'a isabet etmiştir. Bunun üzerine tahkikat başlatılmıştır. İsmine tertib-i evvel numarası isabet eden ve kendisi Mülkiye Mektebi mezunu olan Ahmed Galip Efendi hakkında gerekli araştırmalar yapılmıştır. "*Mektepten diplomalı bir şekilde mezun olduysa, şu anda nerede görev almaktadır? Hangi göreve*

⁸³ BOA, MF. MKT. 1070/35, 13 Temmuz 1324/26 Temmuz 1908.

⁸⁴ BOA, MF. MKT. 1070/35, s. 1-b, 23 Temmuz 1324/5 Ağustos 1908.

⁸⁵ BOA, MF. MKT. 117/120, 18 Temmuz 1305/30 Temmuz 1889.

⁸⁶ BOA, MF. MKT. 117/120, 26 Şubat 1305/10 Mart 1890.

⁸⁷ BOA, MF. MKT. 117/120, 17 Nisan 1306/29 Nisan 1890.

⁸⁸ BOA, MF. MKT. 117/120, s. 2, 17 Mayıs 1306/29 Mayıs 1890.

II. Abdülhamid Dönemi'nde Askere Çağrılan Talebe ve Muallimler

tayin edilmiştir? Yoksa teklif edilen görevi kabul etmedi mi?” Maarif Nezareti tarafından bu gibi sorulara acilen cevap verilmesi istenmiştir.⁸⁹ Bunun üzerine Ahmed Galip Efendi hakkında detaylıca bilgiler paylaşılmıştır. Ahmed Galip Efendi'nin 13 Eylül 1883 tarihinde mektebe girdiği ve 17 Ekim 1888 tarihinde ise mektepten mezun olduğu belirtilmiştir. Bu eğitim-öğretim yılında mezun olanların çoğunun henüz bir göreve tayin edilemediği ifade edilmiştir. Ayrıca Maarif Müdürü, Ahmed Galip Efendi'nin şu anda tam olarak nerede ve ne yaptığının kendileri tarafından bilinmediğini belirtmiştir.⁹⁰ Bunun üzerine, Ahmed Galip Efendi'nin kendisine teklif edilen memuriyeti kabul etmediği takdirde derhal askere alınacağı bildirilmiştir.⁹¹

1890 yılında Mülkiye Mektebi mezunu olduğu halde askere çağrılan Mehmed Behçet Efendi bir dilekçe yazmıştır. Kendisinin ismine kur'a isabet ettiğini belirtmiş ve kanunnameye göre muaf tutulması gerektiğini ifade etmiştir.⁹² Görüldüğü üzere kanunnameye göre, askerlikten muaf tutulması gereken kimseleri de askere çağırışlardır. Bu çağrılan kişiler bazen göreve yeni başlayacak bir muallim bazen de göreve yeni başlayacak bir devlet memuru olmuştur.

Bir sonraki yıl yani 1891 yılında yeni mezun olan ve askere çağrılan üç kişi bir dilekçe yazmıştır. Dilekçeyi kaleme alan kişi öncelikle kendilerinin Trabzon, Ordu ve Giresun ahalisinden olduklarını, kendisinin de 1891 yılında İbtidai Mektebi muallimliği sınavını kazanarak göreve başladığını belirtmiştir. Bu kişiler diplomalı oldukları halde silah altına alınmak istenmiştir. Bu gibi sebeplerle talebelerin dağılıp gittikleri ve mağdur oldukları ifade edilmiştir. Ayrıca kendilerinin askerlikten muaf tutulup tutulmayacağı Maarif Nezareti'ne sorulmuştur.⁹³ Bu kişilerin yakınmasına ve isteklerine karşı sadece kısa bir cevap yazılmıştır. Kendilerinin mağduriyetinden bahsedilmeyerek yalnızca asker alma kanununa tabi oldukları bildirilmiştir.⁹⁴ Adı geçen kişilerin bu yıllarda muallimlik yaptığının dair kayıtlar tespit edilememiştir. Her ne kadar eğitim kurumlarında nitelikli muallimlere ihtiyaç duyulsa da askere alma hususuna da ciddi anlamda önem verilmiştir. Bu sebeple askere alınmış olma ihtimalleri daha yüksek görünmektedir.

Bir başka örnek ise 1893 yılına aittir. Bu yıl içerisinde yeni mezun olan Anastas Efendi, kendisine haksızlık yapıldığına dair bir arzuhal vermiştir. Normal şartlarda Mülkiye Mektebi mezunlarının askerlikten muaf olduğunu belirtmiştir. Ancak kendisinden memleketince askerlik bedel parası istenmiştir. Bunun üzerine gerekli araştırmalar yapılmış ve Anastas Efendi'nin bahsettiği gibi Mülkiye Mektebi'nden mezun olduğu tespit edilmiştir. Bu mektep mezunlarının askerlikten muaf olacağı nizamnamede açıkça belirtilmektedir. Ancak askerlik bedeliyle ilgili açık bir madde bulunamadığından nasıl bir muamele yapılacağı Maliye Nezareti'ne sorulmuştur.⁹⁵ Maarif Nazırı, bu hususla

⁸⁹ BOA, MF. MKT. 117/132, 20 Haziran 1305/2 Temmuz 1889.

⁹⁰ BOA, MF. MKT. 117/132, 25 Temmuz 1305/6 Ağustos 1889.

⁹¹ BOA, MF. MKT. 117/132, 22 Kanun-i Sani 1305/3 Şubat 1890.

⁹² BOA, DH. MKT. 1766/54, 18 Eylül 1306/18 Eylül 1890.

⁹³ BOA, MF. MKT. 126/126, 17 Kanun-i Sani 1306/28 Ocak 1891.

⁹⁴ BOA, MF. MKT. 126/126, s. 1-b, 23 Şubat 1306/7 Mart 1891.

⁹⁵ BOA, DH. MKT. 5/6, 11 Mart 1309/23 Mart 1893.

İlgili Dahiliye Nezareti'ne de bir yazı yazmıştır.⁹⁶ Ancak nizamnamede askerlik bedeliyle ilgili çok açık bilgilerin olmaması meselenin daha karmaşık bir hal almasına sebep olmuştur. Hatta mesele çözülemeyince Sadrazamlığa da bir yazı yazılmıştır.⁹⁷ Ancak yine de net bir çözüme ulaşıldığını gösteren bir kayıt mevcut değildir.

Bazı kimseler hakkında da zaman zaman yeterli bilgiye ulaşılamadığı söylenebilir. Nitekim askerlik zamanı geldiği halde hem askere gitmeyen hem de bir mektepte kaydına rastlanmayan muallim veya talebeler olmuştur. Örneğin, 1898 yılında askere çağrılan Münif Efendi'nin nerede olduğu başlangıçta tespit edilememiş ve araştırılmaya başlanmıştır. Bunun üzerine Mülkiye Mektebi Müdürü, Maarif Nezareti'ne Münif Efendi hakkında detaylı bir yazı yazmıştır. Tarsus'un Kızılmurad Mahallesi'nden olan Münif Efendi, 24 Ağustos 1889 tarihinde Mülkiye Mektebi'ne kaydolmuştur. İsmine 1892 yılında tertib-i sani numarası isabet etmiştir. Bu yıllarda kendisi hâlâ mektepte talebedir. Ancak 2 Eylül 1893 tarihinde mektepten mezun olmuştur. Mezun olduktan sonra sınıf-ı âliye girmek için imtihanlara katılmış ve başarı sağlamıştır. Böylelikle 1893 yılının eylül ayında derslere girmeye başlamış ve üçüncü sınıfın sonuna kadar mektebin devamlı talebelerinden olmuştur. Diploma alacağı senenin imtihanları başlayacağı sırada imtihanlara girmeksizin 20 Mayıs 1896 tarihinde mektebi terk etmiştir. Daha sonrasında ise memleketine gittiği anlaşılmıştır. Mektebin müdürü, bir süreden beri hiç mektebe gelmediğini ve nerede olduğunu bilmediğini Maarif Nezareti'ne bildirmiştir.⁹⁸

1900 yılında mekteplerden yeni mezun olan kimselere, askerliğe alınması hususunda baskı yapıldığı iddia edilmiştir. Bu durum araştırılmış ve Seraskerliğe bir yazı yazılmıştır. Halep'in Maarra kasabasında, diplomalı kimselere bazı insanların baskı yaptığı bildirilmiştir.⁹⁹ Görüldüğü üzere askerliğin herkesi kapsamı hususunda halkta temel bir bilinç oluşmuştur. Tanzimat Dönemi'nden önce zorunlu askerliğe karşı birçok tepki olsa da II. Abdülhamid Dönemi'nde genel anlamda bu fikrin değişmeye başladığı aşıkardır.

1901 yılında Suriye vilayetinden bazı malumatlar verilmiştir. İdadi Mektebi mezunları ile hususi talim görmüş kimselerden, köylerde bulunan İbtidai Mektebi muallimliklerine tayin edilenlerin Darülmuallimin-i Sıbyan mezunları gibi askerlikten muaf tutulamayacakları ifade edilmiştir.¹⁰⁰ Buradan aktarılan bilgilere göre, yalnızca Darülmuallimin-i Sıbyan Mektebi mezunu olan kişiler askerlikten muaf olacaktır. Bu durum ise elbette ilerleyen zamanlarda birçok kişinin tepkisine neden olmuştur.

1903 yılında Selanik'in Hacı İsmail Mahallesi'nden Mehmed Bin Aziz'in askere gönderilmesi istenmiştir. Bu kişinin Tıbbiye Mektebi mezunu olduğu belirtilmiştir. Kendisinin şu anda 6. Daire Belediye Hekimliğinde görev yaptığı ifade edilmiştir. Bunun üzerine tahkikat başlamış ve bu kişinin belirtilen yerde çalışmadığı tespit edilmiştir.¹⁰¹ Daha sonrasında gerekli açıklama detaylarıyla Seraskerliğe bildirilmiştir. Mehmed

⁹⁶ BOA, DH. MKT. 5/6, s. 2, 27 Şubat 1308/11 Mart 1893.

⁹⁷ BOA, DH. MKT. 5/6, s. 3, 6 Eylül 1309/18 Eylül 1893.

⁹⁸ BOA, MF. MKT. 392/18, 28 Mart 1314/9 Nisan 1898.

⁹⁹ BOA, MF. MKT. 499/51, 13 Nisan 1316/26 Nisan 1900.

¹⁰⁰ BOA, MF. MKT. 552/25, 29 Kanun-i Sani 1316/11 Şubat 1901.

¹⁰¹ BOA, MF. MKT. 741/38, 13 Eylül 1319/26 Eylül 1903.

II. Abdülhamid Dönemi'nde Askere Çağrılan Talebe ve Muallimler

Efendi'nin 29 Temmuz 1902 tarihinde mektepten mezun olduğu ancak belirttiği yerde kesinlikle çalışmadığı söylenmiştir.¹⁰² Görüldüğü üzere talebelerin hile yaptığı gibi muallim veya devlet dairesinde çalışacak memurlarında askerlikten kurtulmak maksadıyla hileye başvurduğu anlaşılmaktadır.

1906 yılında ise Ankara İdadî Mektebi mubassırı Ziya Efendi askere alınmıştır. Bu sebeple boş kalan göreve mektebin yeni mezun olmuş muallimlerinden İsmail Efendi tayin edilmiştir. İsmail Efendi böylelikle geçici olarak görev başında olduğu sürece askerlikten muaf tutulmuştur. 14 Aralık 1906 tarihinde de göreve başlamıştır.¹⁰³ Buradaki örnekte ise askere çağrılan bir memur görülmektedir. Ankara'daki mektepte mubassırlık yapan Ziya Efendi görevini yapmak üzere askere alınmıştır. Aynı şekilde askerlik çağı gelmiş olan ve yeni mezun olan bir talebe bulunmaktadır. İleride muallimlik yapacak olan bu talebe belli ki mektepte ciddi anlamda personel eksikliği bulunacağından askerliğe alınmamıştır. Ziya Efendi gelene kadar onun görevini ifa etmesini istemişlerdir. O süre zarfında da İsmail Efendi askerlikten muaf tutulmuştur.

3.2. Görev Başında Bulunanlar

Askere alma kanunları, talebeleri ve yeni mezun olan kimseleri etkilediği gibi, uzun zamandır görev yapan muallimleri de ilgilendirmiştir. Bir mektepte muallim olarak görev yapan kimseler de zaman zaman askere çağırılmıştır. Aynı zamanda bu durum yalnızca II. Abdülhamid Dönemi'yle de kısıtlı kalmamıştır.

Örneğin; 1874 yılına ait bir belgede muallim-i saninin askere alındığı görülmektedir. Bozkır kazası Rüşdiye Mektebi muallim-i sanisi Mehmed Efendi, bu yıl içerisinde askere alınmıştır. Ayrıca henüz askerlik süresi bitmediği için talebelere, eski müftü Ali Rüşdü Efendi'nin ders verdiği kayıtlara geçmiştir. Mehmed Efendi geri geldiğinde görevine başlayacağından yerine herhangi bir talibin bulunmadığı da ifade edilmiştir.¹⁰⁴ Aynı yıl Bigadiç Rüşdiye Mektebi rik'a muallimi Ali Efendi de askere gitmiştir. Onun yerine de Bigadiç tahrirat kâtipi Hüseyin Efendi'yi tayin etmişlerdir.¹⁰⁵ Buradaki iki örnek II. Abdülhamid Dönemi öncesine aittir. Ancak dikkatleri çeken bir nokta vardır. İki muallimin yerine de farklı mesleklerden kişiler geçici süre tayin edilmiştir. Müftü ve kâtip, askere giden iki muallimin yerine derslere girmiştir. Bu da oldukça düşündürücü bir konu olarak telakki edilebilir.

II. Abdülhamid Dönemi'nde görev başında bulunan birçok muallimin askere alındığına dair çok sayıda kayıt mevcuttur. Örneğin, 1877 yılında Ohri rik'a muallimi Muhtar Efendi askere çağırılmıştır. Kendisi, görevine karşılık gelen paranın ödenmesini ve böylelikle askerlikten muafiyetini talep etmiştir. Ancak bu teklifi kabul edilmeyip herkes gibi askerliğini yapmasına karar verilmiştir.¹⁰⁶ Görüldüğü üzere, talebelerde olduğu gibi muallimler hususunda da askere almada hassasiyet gösterilmiştir.

¹⁰² BOA, MF. MKT. 741/38, s. 2, 20 Eylül 1319/3 Ekim 1903.

¹⁰³ BOA, MF. MKT. 978/20, 11 Kanun-i Evvel 1322/24 Aralık 1906.

¹⁰⁴ BOA, MF. MKT. 23/40, 14 Kanun-i Evvel 1290/26 Aralık 1874.

¹⁰⁵ BOA, MF. MKT. 41/30, 24 Temmuz 1290/5 Ağustos 1874.

¹⁰⁶ BOA, MF. MKT. 47/160, 14 Nisan 1293/26 Nisan 1877.

1888 yılında Arabgir kazasında hem tahrirat katipliği yapan hem de Rüşdiye Mektebi'nde rik'a muallimi olan Şakir Efendi askere alınmıştır. Bu sebeple yerine Ziya isminde başka bir kimse tayin edilmiştir. İlerleyen zamanlarda Şakir Efendi'nin askerliği bitince kendisi eski mesleğine tekrar geri dönmek istediğini belirtmiştir.¹⁰⁷ Ancak sonraki zamanlarda mesleğine aynı yerde tekrar başladığıyla ilgili herhangi bir kayda ulaşılamamıştır. Bu vakiada da üç önemli mesele göze çarpmaktadır. Birincisi, Şakir Efendi'nin hem kâtiplik hem muallimlik yapmasıdır. Birçok yeni mektep açıldığı için muallim eksikliği olduğundan kâtiplik yapanların da ders verdiği anlaşılmaktadır. İkinci önemli nokta ise muallim eksikliği olmasına rağmen Şakir Efendi'nin askere çağrılmasıdır. Üçüncü ve en önemli noktalardan birisi de Şakir Efendi askere alındı diye yerine daimî olarak başka bir muallimin tayin edilmesidir. Nitekim Şakir Efendi, askerlikten döndüğünde görevine tekrar başlamak istemiş ve mağdur olmuştur. Sonrasında ise durumuyla ilgili resmi bir açıklama bulunmamaktadır.

1890 yılında Dağıstan muhacirlerinden olan Ahmed Rüşdü Bin Cafer Efendi'nin ismine kur'a isabet ettiği açıklanmıştır. Kendisi Dersaadet'te muallimlik yapmaktadır. Ancak emsalleri gibi askerlik yapması gerektiği ifade edilmiş ve başka bir görevinin olup olmadığı Maarif Nezaretî'ne sorulmuştur.¹⁰⁸ Bunun üzerine araştırmalar yapılmış ve hakkında karar verilmiştir. Eğer kendisine teklif edilen görevi kabul etmezse bu durumun askeriyeye bildirilmesi istenmiştir.¹⁰⁹ Böylelikle Ahmed Rüşdü Efendi'ye yeni bir görev verileceği anlaşılmaktadır. Eğer bu görevi kabul ederse askerlikten muaf olacağı bildirilmiştir.

1892 yılında Sivas Maarif Müdürü tarafından, muallim Ahmed Efendi için hususi bir istekte bulunulduğu görülmektedir. Kendisinin Antep'te Rüşdiye Mektebi'nde muallim-i salis olarak başarılı bir şekilde faaliyet gösterdiği zikredilmiştir. Ancak Ahmed Efendi, askere çağrılmış ve sonrasında bizzat kendisi muafiyet istediğini dilekçeyle bildirmiştir. Bunun üzerine Maarif Müdürü, Rüşdiye Mektebi'nde şu anda resmen görev yapan muallimler hakkında medrese mezunları gibi muamele yapılması kararı alındığını ifade etmiştir. Böylelikle Ahmed Efendi'nin de askerlikten muaf olması gerektiği Maarif Nezaretî'ne bildirilmiştir.¹¹⁰ Böyle bir karar alındığı için Ahmed Efendi'nin askere gitmesi hususunda sonraki süreçlerde da herhangi bir ısrar yapılmamıştır.

1892 yılına ait bir vesikada ise muallimliği bırakıp imam olan kimsenin askere alınması gerektiğiyle alakalı bazı bilgiler bulunmaktadır. Sirkeci İbtidai Mektebi muallimliğine tayin edilen Mehmed Efendi, sonradan yakınlarında bulunan bir cami de imam olarak görev yapmaya başlamıştır. Bu kişi ayrıca 1889 yılında Darümuallimin mektebine girmiş ve Darümuallimin-i Rüşdi diploması almıştır. Ancak o zamanlar rüşdiye mekteplerinde boş kadro olmadığından İbtidai Mektebine tayin edilmiştir. Bir süre sonra da camide imamlık yapmaya başlamıştır. Bu yüzden askerlik için kendisinin kur'aya katılmasının ve numara çekmesinin zorunlu olduğu bildirilmiştir.¹¹¹

¹⁰⁷ BOA, MF. MKT. 98/103, 9 Mart 1304/21 Mart 1888.

¹⁰⁸ BOA, MF. MKT. 118/57, 10 Şubat 1305/22 Şubat 1890.

¹⁰⁹ BOA, MF. MKT. 118/57, 7 Haziran 1306/19 Haziran 1890.

¹¹⁰ BOA, MF. MKT. 147/131, 25 Temmuz 1308/6 Ağustos 1892.

¹¹¹ BOA, MF. MKT. 281/39, s. 3, 13 Kanun-i Sani 1311/25 Ocak 1896.

II. Abdülhamid Dönemi'nde Askere Çağrılan Talebe ve Muallimler

1893 yılına ait bir belgede, Diyarbakır İdadî Mektebi müdürünün askere çağrıldığı haberi yer almaktadır. Bu müdür aynı zamanda derslere de girmektedir. Yani ayrıca bir muallim olarak telakki edilebilir. Diyarbakır İdadî Mektebi müdürü Halil Efendi'nin ismine 1888 yılında kur'a isabet etmiştir. Eğer "bedel-i nakdi" ismiyle para vermeyi kabul ederse 5 ay boyunca askerlik yapması gerektiği belirtilmiştir. Bunun üzerine Halil Efendi, gereken parayı ödemiş ve 2 ay askerlik yapmıştır. Bu sırada Maarif Nezareti, Diyarbakır İdadî Mektebini yatılıya çevirmiştir. Mektep yatılı olunca vekaleten idaresinin mümkün olmayacağından daimî bir müdürün göreve alınmasına karar verilmiştir. Bu sebeple Halil Efendi gündüzlü olan Çankırı İdadî Mektebine tayin edilmiştir. Ancak Diyarbakır Kumandanlığınca ilginç bir davet olmuştur. Halil Efendi'nin Çankırı'da tekrar beş ay süreyle askerlik yapması istenmiştir. Halil Efendi ise şubat ayından itibaren görev yerine gideceğini bildirmiştir. Kendisi askerlik görevini ifa ederken yerine vekil olarak birisinin bırakılmasını da istirham etmiştir. Bu isteği üzerine mektepteki Türkçe ve Coğrafya muallimi Said Efendi vekaleten tayin edilmiştir. Bunun üzerine bazı hususlarda nasıl muamele edileceği üzerine Maarif Nezareti'ne bir yazı yazılmıştır. Bu kişilerin maaşları konusunda nasıl bir muamele yapılacağı sorulmuştur. Ayrıca Halil Efendi'nin Diyarbakır'da 2 ay askerlik yaptığı hatırlatılmıştır. Buna rağmen burada tekrar neden beş ay boyunca askerlik yapacağı sorulmuştur.¹¹² Ancak bu husus bir türlü aydınlatılamamıştır. Daha sonraki zamanlarda konuyla ilgili sorular yine sorulsa da Maarif Nezareti'nden net bir cevap gelmemiştir.¹¹³ Müdür muavini durumu detaylı bir şekilde açıklayıp birçok soru sorsa da ilerleyen zamanlarda yalnızca maaşları hususunda bir bilgilendirme yapılmıştır. Bu bilgilendirmeye göre, Vekil Said Efendi'ye mahsus olan 500 kuruş maaşın yarısının kendisine yarısının da Halil Efendi'ye verilmesi gerektiği bildirilmiştir.¹¹⁴ Böylelikle Halil Efendi askere gittiği için başka bir mektebe tayin edilmiş ve bunun dışında askerlik süresiyle ilgili bazı hususlarda da mağduriyetler yaşadığı kayıtlara geçmiştir.

1894 yılında mektepten mezun olduğu halde mağdur edilen bir muallim bulunmaktadır. Mehmed Hilmi Efendi durumunu belirtmek için bir dilekçe yazmıştır. Bu dilekçeden elde edilen bilgilere göre, Mehmed Hilmi Efendi devlete hizmet etmek için defalarca Dahiliye Nezareti'ne başvurmuştur. Şu anda ise istatistik kaleminde görev almaktadır. Ancak memleketi Serfiçe'de 1894 yılında yapılan kur'a programında ismi çıkmış ve askere çağrılmıştır. Mektepten diplomalı bir şekilde mezun olup bir göreve tayin edilen kişilerin askerlikten muaf olduğunu belirtmiştir. Ancak verilen görevi yapmayanların askere gitmesinin zorunlu olduğundan dolayı kendisinin muaf olması gerektiğini ifade etmiştir.¹¹⁵ Bunun üzerine gerekli araştırmalar yapılmış ve İbrahimioğlu Mehmed Hilmi Efendi'nin söylediği bilgilerin doğru olduğu anlaşılmıştır.¹¹⁶ Böylelikle Maarif Nezareti'ne bir yazı daha yazılmıştır. Bu yazıda Mehmed Hilmi Efendi'nin 1872 doğumlu olduğu ve 1893 yılındaki kur'a çekiminde mektepte öğrenim gördüğü

¹¹² BOA, MF. MKT. 167/49, 26 Kanun-i Sani 1308/7 Şubat 1893.

¹¹³ BOA, MF. MKT. 167/49, s. 2, 22 Şubat 1308/8 Mart 1893).

¹¹⁴ BOA, MF. MKT. 167/49, s. 2, 18 Mart 1309/30 Mart 1893.

¹¹⁵ BOA, MF. MKT. 207/37, 12 Mayıs 1310/24 Mayıs 1894.

¹¹⁶ BOA, MF. MKT. 207/37, s. 2, 14 Mayıs 1310/26 Mayıs 1894.

belirtilmiştir. Belli bir süre mektepten çıksa da şu anda devletin kendisine verdiği görevi başarıyla yaptığı ve bu yüzden askerlikten muaf olacağı ifade edilmiştir.¹¹⁷ Böylece yapılan tahkikatlar neticesinde Mehmed Hilmi Efendi'nin durumu anlaşılmış ve kendisi askerlikten muaf tutulmuştur.

Bir sonraki yıl Serfiçe'de bulunan bir muallim daha şikâyetle bulunmuştur. 1895 yılında askere alınan Serfiçe İbtidai Mektebi muallimi kendisinin mağdur olduğunu ifade etmiştir. Daha sonrasında ise bu kişiye Maarif Nizamnamesinin 179. maddesine göre işlem yapılması gerektiği bildirilmiştir.¹¹⁸ Bu muallim beş sene boyunca imtihanlara girmediği halde Darümuallimin Mektebi'nin onaylamasıyla muallimlik yapmaya başlamış ve hakkında, ifade edilen kanuna göre işlem yapılması kararlaştırılmıştır.¹¹⁹ Görüldüğü üzere, haksız yere mektepten mezun olduğu ve muallimlik yaptığı için kendisine müsamaha gösterilmemiş ve askere alınmıştır.

Aynı yıl bir muallimin daha kanunsuz olarak askere alındığı kayıtlara geçmiştir. Adana Maarif Müdürü Vekili, bu hususla ilgili Maarif Nezareti'ne bir yazı yazmıştır. *“Darümuallimin-i Sıbyan Mektebi mezunu olanlara medreseden mezun olanlar gibi muamele yapılması gerekmektedir. Adana'da bulunan Sekizinci İbtidai Mektebi muallimi Süleyman Efendi ise kanunsuz olarak askere alınmıştır”* ifadelerini kullanmıştır. Ayrıca bu işin aslının ne olduğu ve askere alma kanununda bazı hususlarda açıklık olmadığından nasıl muamele yapılacağı sorulmuştur.¹²⁰ Bunun üzerine bazı bilgiler verilse de askere alınan muallim mağduriyet yaşamış ve muallimliğini devam ettirememiştir.

İlerleyen yıllarda da birçok muallimin askere alındığı görülmektedir. 1895 yılında bir kazanın Maarif Müdürü, bu durumun çok olumsuz sonuçlar doğurduğunu söylemiştir. İbtidai ve rüşdiye mektebi muallimlerinin silah altına alınmaya teşebbüs edildiğini belirtmiştir. Eğer böyle devam ederse, buldukları mevkiide olan iki mektebin de kapatılması gerektiğini ifade etmiştir. Arif Efendi bu durumun nasıl çözüleceğini Maarif Nezareti'ne sormasına rağmen¹²¹ Maarif Nezareti'nden olumlu bir cevap alınamamıştır. Sonraki yıllarda da muallimler aynı hızda askere alınmaya devam etmiştir.

Örneğin, 1898 yılında hem müdür olan hem de mektepte önemli derslere giren Trablusşam İdadi Mektebi müdürünün askerlik yapması istenmiştir. Kendisine askerliğe hazırlanması için bir ay müddet verilmiştir. Ayrıca mektepte girdiği derslerden coğrafyaya muallimlerden Tevfik Bey'in, malumat-ı fenniye dersine Abdurrezzak Efendi'nin ve Fransızca dersine de muallim Ziya Efendi'nin vekaleten girmesine karar verilmiştir.¹²²

1900 yılına ait bir belgede ise ilginç bir vaka göze çarpmaktadır. Gerze'nin Çarşı Mahallesinden Kara İbrahim oğlu Mustafa, askerlikten kurtulmak amacıyla kendisini Sinop Medresesine kaydettirmiştir. Sonradan kendisinin medrese talebesi olmadığı ve hile yaptığı anlaşılmıştır. Ancak bu kişi ilginç olarak Rüşdiye Mektebi'nde hem bevvalık hem de vekaleten muallimlik yapmaktadır. Bu bilgiler ise Kuşan Mahallesi muhtarı ve

¹¹⁷ BOA, MF. MKT. 207/37, s. 3, 2 Temmuz 1310/14 Temmuz 1894.

¹¹⁸ BOA, MF. MKT. 275/47, 17 Temmuz 1311/29 Temmuz 1895.

¹¹⁹ BOA, MF. MKT. 275/47, s. 2; 17 Temmuz 1311/28 Temmuz 1895.

¹²⁰ BOA, MF. MKT. 297/60, 3 Teşrin-i Sani 1311/15 Kasım 1895.

¹²¹ BOA, MF. MKT. 295/50, 1 Teşrin-i Sani 1311/13 Kasım 1895.

¹²² BOA, MF. MKT. 419/28, 2 Eylül 1314/14 Eylül 1898.

II. Abdülhamid Dönemi'nde Askere Çağrılan Talebe ve Muallimler

ihtiyarları tarafından verilmiştir. Askere alma kanunu gereğince bu kişinin açıkça hile yaptığı görülmektedir. Böylelikle durum Maarif Nezareti'ne bildirilmiştir. Çarşı Mahallesi imamı Süleyman Efendi, muhtar Osman Efendi ve ahaliden Serdaroğlu Mehmed Bin Hasan ile Koca Mustafaoğlu Mustafa'ya bu işe karıştıklarından dolayı kanunnamenin 117. maddesine göre 6 ay hapis cezası verilmiştir. Mektepten kovulan Mustafa Efendi'nin Rüşdiye Mektebi'ne muallim olarak tayinini isteyen muallim-i evvel Ömer Hulusi Efendi'de cezalandırılmıştır. Ayrıca kur'aya fesat karıştıran kimselerin mahkemede yargılanacağı Maarif Nezareti'ne bildirilmiştir.¹²³

1901 yılında iki muallim askere çağrıldığı için ciddi anlamda mağdur olduklarını belirtmiştir. Bunlardan birisi Antakya Rüşdiye Mektebi muallim-i sanisi Antakyalı İbrahim Vehbi Efendi, diğeri de Riyaziye Muallimi Ali Efendi'dir.¹²⁴ Görüldüğü gibi muallimler askere alınmaya hızla devam etmiştir. Bazıları herhangi bir itiraz yapmadan askerlik görevini yapmaya giderken bazıları da örnekte olduğu gibi mağduriyetlerini dile getirmiştir. Ancak bu itirazlara genel anlamda olumlu bir cevap verilmediği görülmektedir.

1903 yılında Mehmed Efendi adındaki muallim askerlik ile ilgili bir hususta dilekçe vermiştir. Bu dilekçede, öncelikle kendisinin Yanya İdadi Mülkiye Mektebi'nden diplomalı bir şekilde çıktığını ifade etmektedir. Yanya Maarif Müdürlüğü kendisini Preveze Rüşdiye Mektebi muallim-i saniliğine tayin etmiştir. Mehmed Efendi burada bir sene vekaleten muallimlik yaptığını dile getirmektedir. Ayrıca dört yıldır itibar gören bir kimse olduğundan dolayı askerlik muayenesinde sorun yaşamadığını ve artık askere gideceğini belirtmiştir. Aynı zamanda her memurun maaşı kesildiği gibi kendisinin maaşının da kesileceğini ve bu durumdan olumsuz yönde etkileneceğini beyan etmiştir. Kendi ifadelerinden anlaşıldığı üzere ailesi çok fakir bir halde bulunmaktadır. Bu sebeple maaşının ailesine verilmesini istirahat ettiği söylenebilir.¹²⁵ Ancak sonraki süreçte bu isteğine olumlu cevap verildiğine dair bir malumat tespit edilememiştir.

1903 yılında askere alındığı için maaşının ailesine verilmesini isteyen başka bir muallim daha vardır. Mustafa Derviş Efendi tarafından Maarif Nezareti'ne bu hususla ilgili bir yazı yazılmıştır. Memurlardan ve kâtiplerden askere alınanların maaşlarının yarısının ailesine diğer yarısının da yerlerine vekaleten muallimlik yapacak kişiye verilmesini devletin emri olduğunu ifade etmiştir. Kendisinin Başkale Rüşdiye Mektebi'nde ek olarak görev aldığını bildirmiştir. “*Bu gibi ek iş yapanların maaşlarının yarısı ailelerine verilecek midir?*” diye sormuştur. Ayrıca Kanunnamede bu hususla ilgili açık bir maddenin bulunmadığını belirtmiştir.¹²⁶ Mustafa Derviş Efendi'ye ilerleyen zamanlarda bir cevap verildiği görülmektedir. Bu cevapta, bahsettiği haklardan seyyar muallimlerin yararlanamayacağı kendisine bildirilmiştir. Ayrıca seyyar muallimlerin maaşlarının zaten çok düşük olduğu ve bu maaşla yerine bir muallim almanın bile çok zor olduğu ifade edilmiştir.¹²⁷

¹²³ BOA, MF. MKT. 493/34, 7 Şubat 1315/19 Şubat 1900.

¹²⁴ BOA, MF. MKT. 591/2, s. 1-7; 18 Kanun-i Evvel 1317/31 Aralık 1901.

¹²⁵ BOA, MF. MKT. 701/59, 22 Mart 1319/4 Nisan 1903

¹²⁶ BOA, MF. MKT. 710/56, 1 Kanun-i Sani 1318/14 Ocak 1903.

¹²⁷ BOA, MF. MKT. 710/56, s. 2, 1 Şubat 1318/14 Şubat 1903.

1903 yılında muallimlerin askere çağrılmaya devam etmesinden dolayı bir yakınma hadisesi görülmektedir. Yedi yıldır Osmaniye kazasının İzogiri karyesinde İbtidai Mektebi'nde görev yapan bir muallim, bu hususla ilgili dilekçe yazmıştır. Kosova Darülmuallimin Mektebi'nden diplomalı olarak çıktığı halde askere çağrıldığını iddia etmiştir. Maarif Nezareti, diplomalarını onaylamadığı için kendisinin silah altına alındığını söylemektedir. Bu kişi şu anda askerlik hizmetini yaptığını ancak muallime de ciddi anlamda ihtiyaç olduğunu belirtmiştir. Muallimlik yaptığı mektepte toplam yetmiş tane kız ve erkek talebe olduğunu ve bunların muallimsizlikten perişan bir halde kaldıklarını dile getirmiştir. Ayrıca muallimleri askere alıp mektepleri kapattıklarını söylemiştir. Bu yüzden askerlikten muafiyetini istemektedir.¹²⁸ Ancak bu isteğinin gerçekleştiğine veya gerçekleşeceğine dair kayıtlara geçen bir cevap bulunmamaktadır.

1903 yılında 4. Orduyu Hümayun Müşiriyeti, Darülmuallimin-i Sıbyan mektebinden mezun olup herhangi bir yerde muallimlik yapmayanlar için bir bildiri yayınlamıştır. Yayınlanan bildiriye göre, darülmuallimin talebesinin mektepte bulunduğu sürece veya mektepten çıktıktan sonra Maarif Nezareti bünyesinde görev almasının zaruri olduğu ifade edilmiştir. Bildiriye göre, bu şekilde görev alanlar askerlikten muaf tutulacaktır.¹²⁹ Bu bildiriye gören ve Koniçe kazasında muallim olan Sabit Efendi bir dilekçe yazmıştır. Kendisi Darülmuallimin Mektebi mezunu ve şu anda Koniçe kazası İbtidai Mektebi muallimidir. Ancak durumu böyle olmasına rağmen askere alınmıştır. Ele aldığı yazıda, daha önceden de muallim muavini olarak görev yaptığını belirtmiş ve fahri muallimler hakkında nasıl bir muamele yapılacağı hakkında da bilgi istemiştir.¹³⁰ Bu dilekçe üzerine Maarif Nezareti'nden bir cevap gelmiştir. Bu cevapta, Sabit Efendi'nin darülmuallimin mezunu olduğu halde neden fahri olarak muallimlik yaptığı sorulmuştur.¹³¹ Maarif Müdürlüğü ise Sabit Efendi'nin mektebe devam etmek için müracaat ettiği ve bu yüzden fahri muallimlik vazifesinin kendisine verildiğini bildirmiştir.¹³² Bu bilgi üzerine Sabit Efendi hakkında karar verildiği görülmektedir. Mektepte fahri olarak bir muallimin bulunmasının caiz olmadığı belirtilmiş ve bu kişinin görevine devam edemeyeceği ifade edilmiştir.¹³³

1905 yılında İbrahim Efendi adındaki bir kimse usulsüz olarak askere alındığını iddia ettiği bir dilekçe yazmıştır. Buradaki bilgilere göre, kendisi Kazanlık muhacirlerinden ve Mahmudiye köyündendir. 1899 yılında Edirne Darülmuallimin Mektebi'nden mezun olmuştur. Sonrasında Yenice-i Küreci Mektebi'nde ibtidai muallimliğine tayin edilmiştir. Burada görev yaparken 1903 yılında askere çağrılmış ve görevini ifa etmek için Gelibolu'ya gitmiştir. Orada diploması olduğunu söylese de henüz Maarif Nezareti tarafından onaylanmadığından kabul etmemişlerdir. Böylelikle İbrahim Efendi askerlikten muaf olması gerektiği halde askeriye istemeyerek de olsa teslim olmuştur. İbrahim Efendi bu durumdan hiç memnun değildir. Zira Maarif Nezareti

¹²⁸ BOA, MF. MKT. 754/58, 24 Ağustos 1319/6 Eylül 1903.

¹²⁹ BOA, MF. MKT. 778/10, 12 Nisan 1319/25 Nisan 1903.

¹³⁰ BOA, MF. MKT. 778/10, s. 4, 7 Haziran 1320/20 Haziran 1904.

¹³¹ BOA, MF. MKT. 778/10, s. 4-b, 17 Temmuz 1320/30 Temmuz 1904.

¹³² BOA, MF. MKT. 778/10, s. 6, 23 Ağustos 1320/5 Eylül 1904.

¹³³ BOA, MF. MKT. 778/10, s. 7, 21 Kanun-i Evvel 1320/3 Ocak 1905.

II. Abdülhamid Dönemi'nde Askere Çağrılan Talebe ve Muallimler

tarafından diploması onaylananların askerlikten muaf tutulduklarını belirtmiş ve kendisinin de diplomasının bir an evvel onaylanmasını istemiştir. Ayrıca perişan bir halde bulunduğunu ve kendisine merhamet edilmesi gerektiğini de dile getirmiştir.¹³⁴ Bu dilekçe üzerine İbrahim Efendi hakkında araştırmalar yapılmaya başlamıştır. Ancak Maarif Nezareti tarafından, kendisi hakkında ne diploma bilgilerinin bulunabildiği ne de muallimlik yaptığıyla ilgili malumatların ellerinde olduğu ifade edilmiştir.¹³⁵ İlerleyen yıllarda ise hakkında istenilen bilgilerin verildiği söylenebilir. Verilen bilgilere göre İbrahim Efendi, Çömlekçi İbtidai Mektebi'nde muallimlik yapıyor ve maaşı da aylık 80 kuruş olarak ahali tarafından veriliyormuş.¹³⁶ Bunun üzerine diploması da gönderilmiş ve meclis tarafından onaylanmıştır.¹³⁷ Ancak bu süreçte İbrahim Efendi'nin ciddi anlamda mağdur olduğu görülmektedir.

1906 yılında Yenivaroş Mahallesinde İbtidai Mektebi'nde muallimlik yapan Halil Efendi, askere çağrılan bir başka kişidir. Askere gitmeyi kabul eden Halil Efendi, görevini yapmak üzere askeriye teslim olmuş, yerine muallim Recep Efendi tayin edilmiştir.¹³⁸ Örnekte görüldüğü üzere bazı muallimler hiçbir sorun yaşamadan veya itiraz etmeden askere gitmiştir. Ancak muallimlerin hızla askere alınması ilerleyen yıllarda büyük sorunlara yol açmaya başlamıştır.

Nitekim 1908 yılında muallimlerin askere alınmasının mektebin kapanmasına sebep olacağı belirtilmektedir. Medrese çıkışlı olanlar gibi askerlikten muafiyetini isteyenler 16 Haziran 1908 tarihinde Seraskerliğe bir yazı yazmıştır. Bu yazıda, Milas İbtidai Mektebi muallim-i sani ve salisinin Harbiye Nezareti'nin 10 Ağustos 1908 tarihli emriyle askerliğe sevk edildikleri belirtilmiştir. Böylelikle mektebin boş kaldığı ve birçok kişinin mağdur olduğu ifade edilmiştir.¹³⁹ Maarif Müdürü de durumun ciddiyetini dile getiren bir yazı yazmıştır. “*Bu kadar muallim askere alınırsa dersleri kim verecektir*” diye yakınmıştır. Ayrıca Maarif Müdürü, bu kadar muallimi askere alırlarsa mektebin kapatılacağını bildirmiştir.¹⁴⁰ Ancak buna rağmen Harbiye Nezareti'nden herhangi bir cevap gelmediği görülmektedir. Durum çok fazla ciddiye alınmayınca Maarif Müdürü bu konu hakkında Maarif Nezareti'ne bir yazı daha yazmıştır. Muallim-i sani ve muallim-i salisin askere sevk edildiğini dile getirdiği yazısında, ayrıca muallim-i evveli de alacaklarını belirtmiştir. İbtidai mekteplerinin birkaçının bu gibi sebeplerle kapandığını ve derslere girecek kimsenin kalmadığını ifade etmiştir.¹⁴¹ Ancak bu kadar yakınmaya rağmen muallimler ilerleyen yıllarda yine askere alınmaya devam etmiştir.

1909 yılında ise Veli Efendi askerlik hususunda kendisinin mağdur edildiğini söylemektedir. Veli Efendi'nin ismine 1904 yılında kur'a isabet etmiştir. Kendisinin medresede eğitim gördüğü ve Bitlis'te bulunan Darülfeyz İbtidai Mektebi muallimliğine

¹³⁴ BOA, MF. MKT. 890/51, 18 Eylül 1321/1 Ekim 1905.

¹³⁵ BOA, MF. MKT. 890/51, s. 2, 24 Eylül 1321/7 Ekim 1905.

¹³⁶ BOA, MF. MKT. 890/51, s. 3, 22 Mart 1323/4 Nisan 1907.

¹³⁷ BOA, MF. MKT. 890/51, s. 3-b, 30 Nisan 1323/13 Mayıs 1907.

¹³⁸ BOA, MF. MKT. 932/47, s. 1-7; 27 Kanun-i Evvel 1321/9 Ocak 1906.

¹³⁹ BOA, MF. MKT. 1086/44, 19 Teşrin-i Sani 1324/2 Aralık 1908.

¹⁴⁰ BOA, MF. MKT. 1086/44, s. 1-b, 30 Teşrin-i Sani 1324/13 Aralık 1908.

¹⁴¹ BOA, MF. MKT. 1086/44, s. 3, 6 Kanun-i Sani 1324/19 Ocak 1909.

tayin edildiği ifade edilmiştir. Buraya tayini gerçekleştirdiği için medreseyi terk etmiş ve diploması onaylanmamıştır. Ancak bahsedilen mektepte böyle bir kimsenin muallimlik yapmadığı tespit edilmiştir. Durumdan emin olabilmek için bu kişi hakkında Maarif Müdürlüğünden detaylı bilgi istenmiştir. Bunun üzerine gerekli tahkikatlar yapılmış ve sonucu bildirilmiştir. Askere alınan Veli Efendi'nin memuriyetine dair herhangi bir bilginin bulunmadığı ve bahsedilen muallimlikte de Mehmed Efendi adında bir muallimin olduğunun anlaşıldığı ifade edilmiştir.¹⁴² Ancak başka bir belgeden anlaşıldığı üzere yanlış bir kayıt yapılmıştır. Veli Efendi, Bitlis İbtidai Mektebi muallimliğine 1906 yılında tayin edilmiş ve Seraskerlik kendisini medrese mezunu olarak kaydetmiştir. Diploması ise 11 Kasım 1908 tarihinde onaylanmıştır. Ancak sene başında askere sevk edilmesi istendiğinden Veli Efendi mağduriyet yaşamıştır.¹⁴³ Görüldüğü üzere askere alma hususunda yerleşmiş bir sistem olmadığından böyle karmaşık olayların meydana geldiği de olmuştur.

Elbette karmaşık olayların veya mağduriyetlerin dışında sorunsuz askere giden muallimlerin olduğunu da belirtmek gerekir. II. Abdülhamid Dönemi'nde buna dair verilebilecek son örnek ise İlyas Efendi'dir. Kendisi 1909 yılında askere çağırılmıştır. Sığırî Rüşdiye Mektebi muallim-i sanisi olan İlyas Efendi, askere gitmek istese de yerine iyi bir maaşla vekil bulunamamıştır. Bu sebeple yerine derslere girmek üzere mektebin bevvabı Abdülhamid Efendi seçilmiştir. Maarif Müdürü, bevvabın bu görev için yeterli olamayacağını belirtmiş ve İlyas Efendi'nin yerine kimin ne şekilde tayin edilmesi gerektiğini Maarif Nezareti'ne sormuştur.¹⁴⁴ Maarif Nezareti ise Rüşdiye Mektebi muallimlerinin tayinleri ve yer değiştirme işlemlerinin artık Maarif Müdürlüklerine bırakıldığını belirtmiştir. Bu sebeple meselenin doğrudan kendileri tarafından çözümlenmesini istemiştir.¹⁴⁵

Sonuç

Osmanlı Devleti'nde zorunlu askerlik meselesi Sultan III. Selim'den itibaren gündeme getirilmeye başlamıştır. Ancak III. Selim ve II. Mahmud Dönemi'nde düzenli bir askere alım sistemi kurulamamıştır. Bunda en büyük etken ise sürekli isyan çıkaran yeniciler ve askerlik yapmak istemeyen genç kesim olmuştur. Tanzimat Dönemi'nde ise yeni Kanunnameler çıkartılarak askeri alanda düzenlemelere gidilmiştir. Başlangıçta tepkiler olsa da istenilen verim alınmasa da ilerleyen zamanlarda düzenli bir sistem kurulmuştur. Böylelikle birçok kimse askerlikle mükellef olmuştur. Ancak askerlik hususunda belirli bir düzenin oturtulması zaman aldığından dolayı bazı kimselerin bilhassa talebe ve muallimlerin bu durumdan olumsuz yönde etkilendiği söylenebilir. Zira 1846 yılında çıkarılan ilk kur'a kanunundan 1886 yılında çıkarılan kur'a kanununa kadarki süreçte, askere alım hususunda pek çok değişiklik olmuştur. Bu süreçte bazı hususlarda net ifadelerin bulunmaması, kanunnamelerdeki bazı maddelerin sarih olmayışı

¹⁴² BOA, MF. MKT. 1096/37, s. 1-2; 6 Teşrin-i Sani 1322/19 Kasım 1906.

¹⁴³ BOA, MF. MKT. 1102/53, 11 Şubat 1324/24 Şubat 1909.

¹⁴⁴ BOA, MF. İBT. 248/16, 8 Teşrin-i Evvel 1325/21 Ekim 1909.

¹⁴⁵ BOA, MF. İBT. 248/16, s. 2, 17 Teşrin-i Evvel 1325/30 Ekim 1909.

II. Abdülhamid Dönemi'nde Askere Çağrılan Talebe ve Muallimler

ve muafiyet ile ilgili konularda zamanla değişikliklerin yapılması birçok soruna yol açmıştır.

Devletin bekası için daimî olarak askere ihtiyaç olduğu aşikardır. Ancak askerliğin, devletin ve milletin ayağa kalkabilmesi ve ilerleyebilmesi için ciddi anlamda önem verilmesi gereken eğitim sistemini doğrudan etkilemesi, elbette birçok soruna yol açmıştır. Köylerde bulunan, şehirlerde işsiz olan veya görevini bıraktığında diğer insanların hayatını çok fazla etkilemeyecek olan gençlerin askere alınması oldukça isabetli bir karardır. Ancak her geçen gün gücünü kaybeden Osmanlı Devleti'nde, kendisini yeniden ayağa kaldıracak eğitim kurumlarındaki birçok kimse de askere alınmıştır. Bu ise eğitim sistemini doğrudan olumsuz yönde etkilemiştir. Nitekim Belli dönemlerde değerli ve bilgili hocalar yetiştiren medreseler, zamanla bozulmaya başlamıştır. Bilhassa Tanzimat Dönemi'nden sonra taassup yuvası haline gelmiş ve liyakatli kimseler yetiştirememeye başlamıştır. Bunun farkına varılınca yeni usule göre birçok mektep açılmış ve zamanla sayıları artış göstermiştir. Bu mekteplerde nitelikli eğitimin verilebilmesi için talebe ve muallimlerin devamlı olarak kendilerini geliştirmesi ve istikrarlı bir şekilde mektebe gelip gitmesi gerekmektedir. Böylece eğitim, topluma faydalı bir araç haline gelecekti. Ancak bu istikrara, askere alma kanunları tam olarak izin vermemiştir.

Zaman zaman bazı muallimler ve eğitimlerine devam eden talebeler askerlikten muaf tutulsalar da genel anlamda birçoğu askere alınmıştır. Ele alınan çalışmada da görüldüğü üzere, II. Abdülhamid Dönemi'nde birçok talebe ve muallim kendileri istememesine rağmen askere alınmış ve mağdur edilmiştir. Bazı maarif müdürlerinin bu durumu şiddetle tenkit ettiği söylenebilir. Nitekim muallimlerin hızla askere alınmaya devam ettiği sıralarda bazı maarif müdürleri, bu şekilde devam edildiği takdirde birçok mektebin kapatılacağını ifade etmiştir. Bazı maarif müdürleri de çok sayıda talebenin askere çağrıldığı için mekteplerin talebesiz kalacağından ve nihayetinde kapanacağından zaman zaman yakınmıştır. Eğitimine ara vermeden daima ilimle uğraşmayı arzulayan ve bu sebeple askere gitmek istemeyen talebe ve muallimler olduğu gibi askere çağrılmaktan memnuniyet duyan talebe ve muallimler de olmuştur. Bu kimseler mağdur olduklarını ifade etmemiş ve isimleri kur'ada çıktığında, kendilerine en yakın bulunan askeriye dairesine teslim olmuşlardır. Ayrıca birçok kimse de askerlikten kurtulmak maksadıyla hileye başvurmuş ve medreselere yahut yeni açılan farklı mekteplere kayıt yaptırmıştır. Buradan ise iki önemli sonuç çıkmaktadır. Birincisi bazı mekteplerde okuyanların daimî veya geçici olarak askerlikten muaf tutulmasıdır. Bu hususta zaman zaman değişiklikler yapılmıştır. Birçok talebe de bu yüzden yakınmıştır. Yani bazı mektep mezunları muaf tutulurken bazılarının muaf tutulmaması sorunlara yol açmıştır. İkinci önemli nokta ise askerlikten muaf tutulan bir mektep bölümüne herhangi birisinin kaydolabilmesidir. Buradan da liyakate çok önem verilmediğini anlamaktayız. Böylelikle başarılı olmayan kimseler de sırf askerlikten belli bir süre muaf olabilmek amacıyla mektepleri kendi çıkarları için kullanmıştır.

Sonuç olarak şunları söyleyebiliriz, 15. ve 16. yüzyıllarda büyük başarılar sağlayan askeri ordu, sonrasında bir daha kurulamamıştır. Ayrıca bu başarılı askeri sistemi tekrar kurabilmek için çaba harcayan Osmanlı Devleti, eğitim kurumlarında bulunanları

İbrahim TAMAR

askere çağırarak kendisini ve toplumu ihya edecek eğitim sistemini hafife almıştır. Bunun sonucunda da niceliksel artış ve niteliksel düşüş devam etmiştir.

KAYNAKLAR

a. Arşiv Kaynakları

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, Bâb-ı Âli Evrak Odası (BEO); 688/51588.

BOA, Dâhiliye Nezâreti Mektûbi Kalemî (DH. MKT.); 5/6, 60/17, 694/23, 1766/54, 1770/31.

BOA, Maârif-i Nezâret-i Tedrisât-ı İbtidâiye Kalemî (MF. İBT.); 248/16.

BOA, Maârif Nezâreti Mektûbi Kalemî (MF. MKT.); 23/40, 41/30, 47/160, 98/103, 110/77, 115/161, 117/120, 117/132, 118/57, 126/17, 126/126, 143/94, 146/111, 147/131, 167/49, 202/7, 207/37, 241/60, 275/47, 281/39, 295/50, 297/60, 321/16, 360/9, 361/25, 383/36, 392/18, 419/28, 427/37, 493/34, 499/51, 552/25, 573/60, 591/2, 701/59, 710/56, 741/38, 754/58, 759/40, 778/10, 865/48, 877/64, 890/51, 932/47, 943/46, 978/20, 990/23, 1070/35, 1086/44, 1096/37, 1102/53, 1107/72.

b. Gazeteler

Takvîm-i Vekâyi Gazetesi, Sayı 1078, 1149, 1211, 1215.

c. Araştırma ve İnceleme Eserleri

- Akyıldız 2011 Ali Akyıldız, "Tanzimat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 40, s. 1-10.
- Alkan 2001 Ahmet Turan Alkan, *İkinci Meşrutiyet Devri'nde Ordu ve Siyaset*, Ufuk Kitapları, İstanbul.
- Ayaydın 2011 Rıdvan Ayaydın, *Osmanlı Devleti'nde Yükümlülükler ve Muafiyetler (1826-1914)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Aydın 1994 Faruk Aydın, *Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'tan Sonra Asker Alma Kanunları (1839-1914)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara.
- Beydilli 2003 Kemal Beydilli, "Mahmud II", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 27, s. 352-353.
- Eroğlu v.d. 1999 Cengiz Yazar, Hülya Demiröz, İ. Göktuğ, *Osmanlı Ordu Teşkilatı*, Milli Savunma Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Çadircı 1989 Musa Çadircı, "II. Abdülhamid Dönemi'nde Osmanlı Ordusu", *Dördüncü Askeri Tarih Semineri*, s. 39.
- Çadircı 2002 Musa Çadircı, "Yenileşme Sürecinde Osmanlı Ordusu", *Genel Türk Tarihi Dergisi*, Cilt: 7, s. 517.
- Hayta ve Ünal 2012 Necdet Hayta, Uğur Ünal, *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri (XVII. Yüzyıl Başlarından Yıkılışa Kadar)*, Gazi Kitabevi, Ankara.
- İnalçık v.d. 2011 Halil İnalçık, Mehmet Seyitdanhoğlu, *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

İbrahim TAMAR

- Karal 1988 Enver Ziya Karal, *Selim III'ün Hatt-ı Hümayunları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Karal 1970 Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Keleş ve Ercoşkun 2014 Erdoğan Keleş, Tülay Ercoşkun, "Stratford Canning'in Kaleminden Osmanlı İmparatorluğu'nun Durumu ve İstanbul'daki Üç İsyân (1807-1809)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 33, Sayı: 56, s. 277-278.
- Özcan 1994 Abdülkadir Özcan, "Devşirme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 9, s. 254.
- Özdemir 2005 Mehmet Özdemir, "Balkan Savaşı'nda Gönüllüler ve Gönüllü Askeri Birlikler", *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 5, s. 72.
- Pala 2021 Gülşah Pala, *Osmanlı Devleti'nde Bedelli Askerlik: Bedel-i Nakdi Uygulaması*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Raif Efendi 1988 Mahmud Raif Efendi, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yeni Nizamların Cetveli*, (Çev. Arslan Terzioğlu, Hüsrev Hatemi), Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, İstanbul.
- Taneri 2019 Aydın Taneri, *Kuruluş Devri Osmanlı Kara ve Deniz Kuvvetleri*, Bilge Kültür Sanat, Ankara.
- Uçarol 1995 Rıfat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-1994)*, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- Uzunçarşılı 1988 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları I*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Ünal 2016 Uğur Ünal, *Sultan Abdülaziz Devri Osmanlı Kara Ordusu (1861-1876)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Vurmaz 2007 Mehmet Vurmaz, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Askere Alma Sistemi (1826-1970)*, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale.
- Yıldız 2009 Gültekin Yıldız, *Neferin Adı Yok: Zorunlu Askerliğe Geçiş Sürecinde Osmanlı Devleti'nde Siyaset Ordu ve Toplum (1826-1839)*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.

SUMMARY

Analysing the military structure of the Ottoman Empire, which transformed from a small principality into a state and from a state into an empire, has a very important place. As a matter of fact, the quality of the army organisation is directly effective in the wars and territories won. The army organisation established in the Classical Period made great contributions to the state. The Ottoman army, which acted in a disciplined manner in wars, achieved great success especially until the 17th century. However, serious problems

II. Abdülhamid Dönemi'nde Askere Çağrılan Talebe ve Muallimler

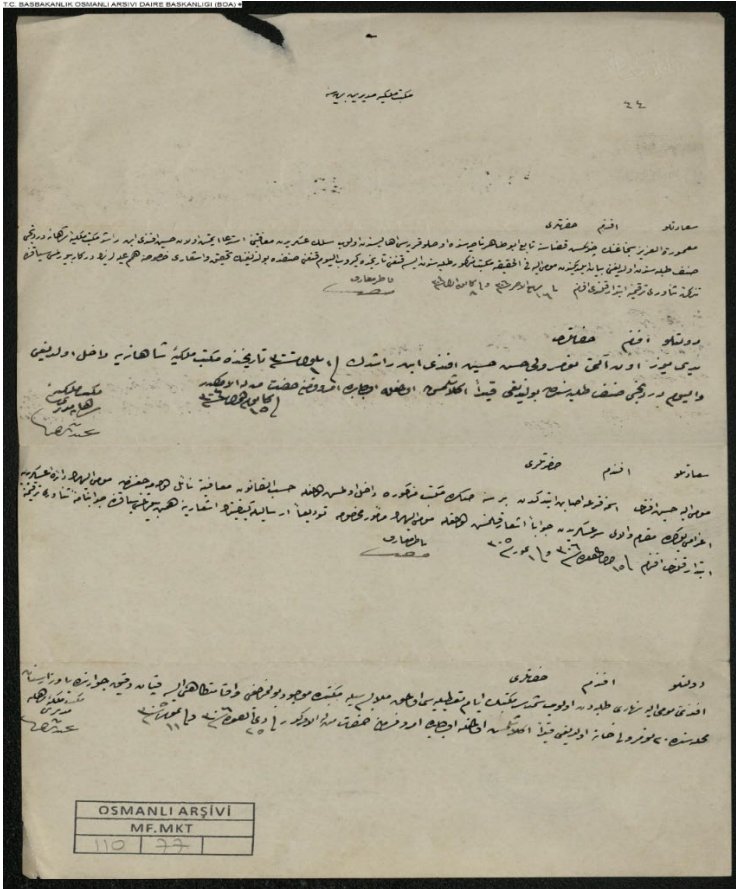
emerged in the military system in the following periods. Selim III was the first padishah who wanted to make radical changes to correct these problems. In this direction, he attempted to establish a new military system. Before Sultan Selim, there was no Sultan who demanded compulsory military service from the people and tried to establish a system for this purpose. Soldiers were recruited and trained in different ways from time to time. Sometimes non-Muslim children were taken under the control of the state from an early age and raised as soldiers according to Turkish and Muslim culture. Sometimes, those who wanted to do military service voluntarily from Turkish citizens were recruited into the army. Selim III, on the other hand, resorted to a different method and brought the compulsory military service system to the agenda in a serious way. However, the deep-rooted structure of the janissary army made it difficult to establish a new system. For this reason, the new military structure envisaged by Selim III could not be established. Mahmud II, who came to the throne after Sultan Selim, attached importance to this issue. However, a regular military system could not be established in this period.

However, with the Tanzimat Period, there were serious developments in the military system. From this period onwards, Turkish male citizens who reached the age of 20 started to be conscripted into military service. In time, many conscription laws were enacted. However, it took many years for the conscription system to start functioning regularly. In this process, many students and teachers were also conscripted. The conscription of many students and teachers directly affected the education system negatively. Because thousands of new schools were opened especially after the Tanzimat Period. Thus, problems such as lack of students and teachers began to arise in many schools. Although some students and teachers were exempted from military service, many were conscripted. Thus, many people became victims. Apart from those who were victimised, there were also those who resorted to deception in order to avoid military service. For example, those studying in madrasahs and some schools were exempted from military service from time to time. Some people wanted to use this situation. Thus, they enrolled in schools only to temporarily avoid military service. Apart from these, there were also some people who claimed to have been educated there by giving the name of a school, although they had not been educated in a school. Some people also co-operated with some officials in the schools and had their names registered in the school. However, most of these tricks were detected in time. Those who were found to have cheated were penalised and then conscripted into military service. In this way, the number of those who cheated and those who wanted to continue their education but were conscripted into the army increased over time. As a result, the quality of education continued to decline day by day. Especially during the reign of Abdulhamid II, many students and teachers were called to military service.

The main purpose of this study is to provide detailed information about the situation of these students and teachers. As a matter of fact, there were many people who were victimised, cheated and caused problems. There is no study in which the information about these individuals is presented in a comprehensive manner. For this reason, providing detailed information about the students and teachers who were called to military service during the reign of Abdulhamid II will constitute the original value of this study. In this way, it will be possible to make some comments on issues such as the

relationship between education and military service, the quality of the education system in the Abdulhamid II period, and how the newly established military system affected students and teachers. As a result, a versatile interpretation can be made and an important contribution to the literature will be made. Document analysis method was used in this study. Ottoman Archive Documents, which contain detailed information about students and teachers, constitute the main source of the study.

EKLER

MF.MKT.00110.00077.001

Ek-1: BOA, MF. MKT. 110/77: İsmine kur'a isabet ettikten sonra okula kaydolduğu için askere gönderilmesi istenen Mekteb-i Harbiye talebesinden Hüseyin Efendi İbn-i Raşid'in okulun tatil olmasından dolayı ikametgâh adresinden bulunması üzerine malumatları içeren bir belge.

